

Çalışan Kadının Aile Bütçesine Katkıda Bulunmasının İslam Hukuku Açısından İncelenmesi

Canan Tatar

<https://orcid.org/0000-0002-7493-7037>

Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi, Birgivi İlahiyat Fakültesi,
İslam Hukuku Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye

<https://ror.org/05xv0p989>

canantatarr@gmail.com

Atıf Bilgisi:	Tatar, Canan. "Çalışan Kadının Aile Bütçesine Katkıda Bulunmasının İslam Hukuku Açısından İncelenmesi". <i>İslami İlimler Dergisi</i> 41 (Kasım 2025), 1-23. https://doi.org/10.34082/islamiilimler.1613812 .
Makale Türü:	Araştırma Makalesi
Etik Beyan:	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. (Bu makale "İslam Hukukunda Bir Eş Olarak Kadının Ailedeki Ekonomik Konumu" isimli doktora tezinden istifade edilerek üretilmiştir).
Etik Kurul İzni:	Araştırma için herhangi bir etik onay ve bilgilendirilmiş onam gerekmemektedir.
Geliş Tarihi:	05 Ocak 2025
Kabul Tarihi:	03 Temmuz 2025
Yayın Tarihi:	30 Kasım 2025
Hakem Sayısı:	Bir İç Hakem – En Az İki Dış Hakem
Değerlendirme:	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması:	Yapıldı – intihal.net
Çıkar Çatışması:	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman:	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Etik Bildirim:	dergiislamiilimler@gmail.com
Lisans:	CC BY-NC 4.0

Öz: Günümüzde kadının çalışması yaygın bir hale gelse de onun çalışmasına ve kazancının değerlendirilmesine ilişkin tartışmalar güncelliğini korumaktadır. Evin malî idaresinden kimin hangi oranda sorumlu olduğu konusu, özellikle karı-kocanın birlikte çalıştığı çift gelirli ailelerde, eşler arasındaki en problemli meselelerden birini teşkil etmektedir. Meseleyi böylesi bir problematik noktasına taşıyan husus, kadının aile bütçesine katkıda bulunmak zorunda olup olmadığına yönelik sorudur. Makale, fıkıhta bu soruya nasıl yaklaşıldığını ve ne tür çözümler sunulduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Fıkıhta kadının genel olarak evin tertip ve düzeni ile çocukların bakımını sağlaması, kocanın ise dışarıda çalışarak kazanç elde etmesi gerektiği şeklinde yaygın bir anlayış bulunmaktadır. Genel olarak aile hukukunun çerçevesi de evlilik sözleşmesiyle birlikte eşlerin sahip olduğu hak ve sorumluluklardan hareketle belirlenmiştir. Bu hak ve sorumlulukların, hem evin malî ve genel anlamdaki idaresi hususunda hem de kadının aile bütçesine katkıda bulunmasına ilişkin meselelerde etkin bir rolü olduğu için fıkıhta konuyla ilgili tüm teorelinin neredeyse bu zemine dayandığı görülmektedir. Konuya dair tartışmanın temelinde ise genellikle kadının çalışmasıyla ilgili meseleler yer almaktadır. Çünkü kadının aile bütçesine katkısının söz konusu olması durumu, çalışması ve bunun sonucunda elde ettiği kazançla ilgili değerlendirmelerin ikinci adımını oluşturmaktadır. Her ne kadar bu durum konunun, kadının çalışmasına ilişkin tartışmalı hususlardan bağımsız olarak ele alınmasını zorlaştırsa da makalede bu tartışmalı hususlardan ziyade, çalışan kadının kazancının/maaşının ne şekilde değerlendirileceğine ve aile bütçesine katkıda bulunmasının gerekli olup olmadığına odaklanılacaktır. Bununla birlikte kadının çalışması hususuna değinmeyi gerektiren noktaların varlığı, sınırlı da olsa bu tartışmalara yer vermeyi gerektirecektir. Bu bağlamda mesele, kadının çalışması sonucunda elde ettiği kazancın, evin malî idaresi hususunda ona bir sorumluluk yükleyip yüklenmediği açısından incelenecektir. Yapılan araştırma sonucunda konuya daha çok eşlerin hak ve sorumlulukları açısından yaklaşıldığı, ailenin ve toplumun maslahatının öncelendiği ortaya konulacaktır. Çalışma, klasik ve modern dönemdeki fakihlerin görüşleri birlikte ve karşılaştırmalı şekilde analiz ederek kadının aile bütçesine katkıda bulunmasını, hem teorik ve pratik açıdan ele alması hem de eşler arasında çıkması muhtemel sorunlara yönelik çözüm önerileri sunan yaklaşımlara yer vermesi açısından literatürdeki diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Kadın, Aile Bütçesi, Malî İdare, Hak ve Sorumluluk.

Analysing The Contribution of the Working Woman to the Family Budget in Terms of Islamic Law

Canan Tatar

<https://orcid.org/0000-0002-7493-7037>

Asst. Prof. Dr., Ege University, Birgivi Faculty of Theology,
Department of Islamic Law, İzmir, Türkiye

<https://ror.org/05xv0p989>

canantatarr@gmail.com

Citation:	Tatar, Canan. "Analysing The Contribution of the Working Woman to the Family Budget in Terms of Islamic Law". <i>İslami İlimler Dergisi</i> 41 (November 2025), 1-23. https://doi.org/10.34082/islamiilimler.1613812
Article Type:	Research Article
Ethical Statement:	This article has been derived from the doctoral dissertation entitled " <i>The Economic Status of Women as a Spouse in Islamic Law</i> ." (This article is derived from the doctoral dissertation entitled " <i>The Economic Status of Women as a Spouse in Islamic Law</i> ")
Ethics committee approval:	The research does not need any ethical approvals or informed consent.
Date of submission:	05 January 2025
Date of acceptance:	03 July 2025
Date of publication:	30 November 2025
Reviewers:	One Internal & At Least Two External Reviewers
Review:	Double-blind
Plagiarism checks:	Yes - intihal.net
Conflicts of Interest:	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Grant Support:	No funds, grants, or other support was received.
Complaints:	dergiislamiilimler@gmail.com
License:	CC BY-NC 4.0

Abstract: Although women's participation has become widespread, debates concerning their employment and the treatment of their earnings persist.. in dual-income families the issue of who is responsible for the financial management of the house and to what extent, a key point of contention between spouses. At the heart of this debate lies the question of whether women are obliged to contribute to the family budget. The article examines to reveal how this question is approached in fiqh and what kind of solutions are offered. Classical fiqh generally assigns domestic management and childcare to women, while men are expected to support the family financially. The broader framework of family law is determined by the rights and duties codified in the marriage contract. Because these rights and responsibilities shape both the financial and overall governance of the house and directly inform debates over a women's contribution to the family budget, it is seen that almost the entire fiqh discourse is based on this foundation. The discussion is driven chiefly by questions about women's employment. A woman's financial contribution becomes secondary inquiry after the legitimacy and scope of her work, and the income it yields, have been assessed. This interdependence makes it difficult to treat the topic apart from the controversial issues on women employment; nevertheless the present article focuses on the juridical evaluation of a working woman's earnings, specifically, whether she should contribute to the family budget, while touching on broader employment debates only where essential for context. The study examines whether a woman's income imposes a legal duty to manage or subsidize household finances. The findings show that, this issue is within the framework of reciprocal spousal rights and duties, consistently prioritizing the welfare of both family and society. The study fills the gap in the literature by integrating theoretical analysis with practical implications, offers fresh insight and proposes fiqh-based solutions to potential marital disputes in dual-income households.

Keywords: Islamic Law, Woman, Family Budget, Financial Administration, Rights and Responsibilities.

Giriş

İslam hukukunda kadın miras ve hibe gibi farklı varlık transfer yöntemleriyle kazanç elde ettiği gibi kesbi, yani çalışmasıyla da kazanç elde edebilir. Fakat kadının çalışması ve elde ettiği kazan- cın nasıl değerlendirileceği geçmişte olduğu gibi günümüzde de İslam hukukundaki en tartışmalı meseleler arasında yer almaktadır. Kadının evin malî idaresinden sorumlu olmadığı için çalışmak zorunda da olmadığı şeklindeki düşünce ile çalışan kadının kazancı üzerindeki tasarruf yetkisi ve kocanın kadının kazancı üzerinde tasarruf yetkisi olup olmadığı meselesi doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla eşlerin kendi kazançları ile birbirlerinin kazançları üzerindeki tasarruf yetkileri kadı- nın aile bütçesine katkıda bulunmasına ilişkin konuların zeminini oluşturmaktadır. Bu argümana dayanarak makalenin problematiğini ve özünü oluşturan sorular şu şekilde belirlenmiştir:

Çalışan kadın kazancıyla aile bütçesine katkıda bulunmak zorunda mıdır? Kadın kendi kazancı üzerinde tasarruf yetkisine sahip midir? Koca kadının kazancı üzerinde tasarruf yetkisine sahip midir? Çalışmanın problematiğini oluşturan soruların arka planında fıkıhta kadının çalışmasına yönelik tartışmalı hususlar bulunmakla birlikte, bu meselelere sadece kadının bütçeye katkısını doğrudan etkilediği oranda sınırlı bir şekilde yer verilecektir. Bu çerçevede bahsi geçen sorulara verilen cevaplarla birlikte, kadının aile bütçesine katkısı ve evin malî idaresi üzerindeki etkisi ortaya konmaya çalışılacaktır. Dolayısıyla çalışmanın amacı, klasik ve modern dönem yaklaşımlar bağlamında çalışan kadının aile bütçesine katkıda bulunmak zorunda olup olmadığının ortaya çıkarılmasıdır. Buna ek olarak özellikle günümüzde eşler arasında sorun teşkil eden meselele- rin çözüme kavuşturulmasına imkân sunan yaklaşımların görünür kılınmasıdır. Bu doğrultuda çalışmada, nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir.^[1] Verilerin analizinde tümevarım yöntemi uygulanmıştır. Ayrıca doküman analizi, literatür taraması ve içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. Klasik ve modern dönem fakihlerin görüşleri karşılaştırmalı şekilde ele alınarak analiz edilmiştir.

Klasik fıkıh literatürüne bakıldığında, kadının aile bütçesine katkıda bulunmasına ilişkin mese- lelerin, aile hukuku kapsamındaki nikah ve talakla ilgili birçok konunun içinde doğrudan olmasa da dolaylı olarak yer aldığı görülmektedir. Örneğin kadının ve erkeğin malî hak ve sorumlulukları bağlamında ele alınan nafaka ve mehir konuları, fıkıhta kadının bütçeye katkısını ortaya koyma noktasında merkezde yer alan konulardan biridir. Ayrıca klasik fıkıhta ev eşyalarının paylaşımına yönelik çeşitli taksimatlar yapılmıştır. Bu görüşlerde temelde mal ayrılığı ilkesine göre hareket edilmiştir.^[2] Kadının borçlar hukukunda yer alan alım satım ve kira akitlerinin yanı sıra mudârebe ve müşâreke gibi ortaklık ifade eden ve bunların dışında teberru mahiyetindeki çeşitli akitlere taraf olup olamayacağına dair meseleler de malî tasarruf yetkisine ve bunların sınırlarına işaret eden diğer örnek konular arasındadır.^[3] Makalede belirlenen amaç doğrultusunda klasik fıkıh literatürü bu bağlamlar özelinde kullanılmıştır.

Modern fıkıh literatüründe ise konunun kapsamı klasik fıkıh literatüründeki meselelerle ben- zerlik göstermekle birlikte dönemin sosyo-kültürel yapısının bir sonucu olarak daha kapsamlı bir

[1] Nitel araştırma, insanın kendi potansiyelini anlaması ve çabasıyla inşa ettiği sosyal yapı ve sistemlerin derinliklerini keşfetmek amacıyla geliştirdiği bilgi üretme biçimi olarak ifade edilmektedir. Detaylı bilgi için bkz., Ali Baltacı, "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 5/1 (2019), 370.

[2] Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas Şafî, *el-Ümm*, thk. Ahmed Bedreddîn Hassûn, (Beyrut: Dâru Kuteybe) 10/328-329; Ebu Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, thk. Muhammed Münîr ed-Dîmeşkî, (Kahire: Mektebetü'l Cumhuriyyetü'l Arabiyye, 1970), 11/722-723; Burhanüddin Mahmûd b. Ahmed b. Abdilaziz Merğînânî Burhaneddin, *el-Muhitü'l-Burhânî fî'l-fikhi'n-Nu'mani*, thk. Ahmed İzzü İnâye ed-Dîmaşkî, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabi, 2003), 3/399. Ayrıca konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz., Nargül, Veysel, "Karı-Koca Mallarının İdaresi Üzerine Mukayeseli Bir Etüd", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 20, (2012), 289-316.

[3] Mâverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb Mâverdi, *el-Hâvi'l-Kebîr hüve Şerhu Muhtasarı'l Müzenî*, thk. Ali Mu- hammed Muavviz ve Adil Ahmed Abdülmevcûd, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 10/495-496; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *el-Muğni*, thk. Abdusselam Muhammed Ali Şâhîn, (Dârü'l Kütübi'l İlmiyye, 2004), 4/ 330-332; İbn Teymiyye, Şeyhulislâm Takiyyüddin Ahmed b. Abdulhâlîm, *Mecmû' Fetâvâ*, tertib, Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım, ('bs.y', 't.y.') 30/145.

şekle bürünmüştür. Klasik fıkıh literatüründen farklı olarak modern fıkıh literatüründe konu hem müstakil başlıklarda hem de çeşitli meselelerde ya kitap ve kitap bölümü ya da makaleler şeklinde daha doğrudan karşımıza çıkmaktadır. Kadının aile bütçesine katkısı, modern literatürde daha ziyâde kadının çalışmasının fikhî kuralları ya da çalışmasının nafaka hak ve sorumluluğu üzerindeki etkisi açısından incelenmiştir.^[4] Bu bağlamda bir nevi ansiklopedi mâhiyetine sahip olan Abdülkerim Zeydan'ın on bir ciltlik "Mufasssal" ^[5] isimli eseri, taşıdığı önem bakımından burada özellikle kullanılmıştır. Mufasssal'ın yanı sıra, "İslam Fıkıh Akademisi"nin kararlarının yer aldığı çok sayıda makale de istifade edilen diğer kaynaklar arasındadır. Bunlara ilaveten konuyu hukukî ve iktisadî yönleriyle detaylı bir şekilde ele alan, Hilye bnt. İbrahim et- Tuveycerî'nin "Amelü'l Mer'e fi'l Fikhî'l İslâmî" isimli doktora tezi ve Usâme b. Hâşim el- Cefrî'nin "el-Âsârü'l İktisâdiyye ve'l İctimâiyye li-ameli'l Mer'e" isimli doktora tezi de tartışmalar bağlamında atıf yapılan diğer kaynaklardır.^[6]

Türkiye'deki çalışmalara bakıldığında ise, genellikle Kur'an'da, hadislerde ve İslam hukukunda kadının konumuna, mali hak-sorumluluklarına ve mal rejimlerine ilişkin çalışmalar bulunmakla birlikte, doğrudan kadının aile bütçesine katkısına yönelik bir çalışma olmadığı görülmektedir.^[7] Elinizdeki makalenin ortaya çıkmasının sebeplerinden biri de bu boşluğun doldurulmasına katkı sunmaktır. Bunu her iki eşin de çalıştığı çift gelirli aileler özelinde, kadının aile bütçesine katkıda bulunmasını teorik ve pratik açıdan kendi başına ele alarak ve eşler arasında çıkması muhtemel sorunlara yönelik çözüm önerileri sunan yaklaşımlara yer vererek yapmaktadır.

Fakihlerin görüş ve gerekçeleri hem klasik hem de modern dönem bakımından ele alınıp değerlendirilmekte ve bu değerlendirmeler etrafında makalenin akışı üç ayrı başlık ve alt başlıklarla birlikte örülmektedir. Buna göre makalede ilk olarak, bütün yaklaşımların çıkış noktasını oluşturan eşlerin hak ve sorumluluklarını esas alan yaklaşıma, ardından meseleyi, eşlerin malî tasarruf yetkisiyle mal rejimi çerçevesinde değerlendiren ikinci yaklaşıma ve son olarak da eşler arasındaki anlaşmayı ve örfü esas alan üçüncü yaklaşıma yer verilmektedir.

1. Eşlerin Hak ve Sorumluluklarını Esas Alan Yaklaşım

Kadının aile bütçesine katkıda bulunmasının gerekli olup olmadığı konusunda, ilk olarak meseleyi eşlerin hak ve sorumlulukları bağlamında ele alan yaklaşım gelmektedir. Nitekim eşler evlilik sözleşmesiyle birlikte bir taraftan bazı hakları elde ederler. Diğer taraftan da bazı sorumluluklarla yükümlü hâle gelirler. Evin malî idaresi konusunda en belirleyici olan da nafaka hak ve sorumluluğudur. Eşlerin diğer hak ve sorumlulukları ise genelde nafaka hak ve sorumluluğundan hareketle belirlenmektedir.

[4] Hind Mahmûd el- Havlî, *Amelü'l Mer'e (Davâbituhu, Ahkâmuhu ve Semerâtuhu)*, (Dimeşk: Dârü'l Fârâbî, 2001); Şevâbek, Adnan Dayfullah Abdul Hâdî, *Amelü'l Mer'e fi'l Fikhî'l İslâmî*, (Amman: Dârü'l Esediyye, 2007); Hannân Ahmed el- Kattân, *"Amelü'z- Zevce Eseruhu fi nafakatiha'l usriyye"*, (2009)

[5] Abdülkerim Zeydan, *el-Mufasssal fi ahkâmî'l-mer'e ve'l-beytü'l-müslim fi's-şeriatî'l-İslâmiyye*, Cilt: 11, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993).

[6] Usâme b. Hâşim b. İdrîs el- Cefrî, *El-Âsârü'l İktisâdiyye ve'l İctimâiyye liameli'l Mer'e*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Suûd: 2000); Kutub Mustafa Sânu, "Fi Nafakati'iz- zevceti ve mürettebiha ve ameliha, ru'yeti menheciyyeti", *Mecelletü'l Mecmau'l Fikhî'l İslâmî ed-Duvelî, İhtilâfâtü-z Zevc ve Zevceti'l Muvazzafati*, 1/16 (2007); Abdu'l Lâtif Mahmûd Âli Mahmûd, "İhtilâfâtü'z-Zevci ve'z-zevceti'l Muvazzafati", *Mecelletü'l Mecmau'l Fikhî'l İslâmî ed-Duvelî, İhtilâfâtü-z-Zevc ve Zevceti'l Muvazzafati*, 1/16 (2007); Tuveycerî, Hilye bnt. İbrahim, *"Amelü'l mer'e fi'l fikhî'l İslâmî"*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Suûd: 2010).

[7] Konuyla ilgili bazı çalışmalar için bk.; Necla Yasdıman Demiröven, *Kur'an-Sünnet-Fıkıh Bağlamında Kadının Evlilikteki Hakları*, (Cemre Yayıncılık: İzmir, 2013); Hülya Terzioğlu, *Maturidi'de Kadın Algısı*, Gökkuşbu Yayınları, 2018; Şule Albayrak, *Kadın Olmak (İslam, Gelenek, Modernlik ve Ötesi)*, (İz Yayıncılık: İstanbul, 2019); Rıza Savaş, *İslam'ın İlk Asrında Kadın*, İstanbul, Siyer Yayınları, 3.Basım, 2019; Yavuz Köktaş, *Kadınla İlgili Hadisler*, (İnsan Yay: İstanbul, 2019) ; Halil İbrahim Acar, *İslam Hukukunda Kadınlara Yönelik Hükümler*, (Ensar Yayıncılık: İstanbul, 2021); Merve Yiğitoğlu, *İslam Aile Hukuku Açısından Mal Rejimi Sözleşmeleri*, (Kitâbî Yayıncılık, İstanbul, 2024).

1.1. Eşlerin Malî Hak ve Sorumlulukları

Konuyu eşlerin hak ve sorumlulukları zemininde tartışan fakihler genel olarak iki görüşe sahiptir. İlk görüşü savunanlar, kadının aile bütçesine katkıda bulunmak zorunda olmadığını ileri sürmüşlerdir. Görüşün arka planında iki durum söz konusudur. Bunlardan birincisi, kadının malî sorumluluğunun olmaması nedeniyle çalışmasının dolayısıyla aile bütçesine katkıda bulunmasının gerekli olmadığı düşüncesiyle ilgilidir.^[8] Zira kadının evin malî idaresinden sorumlu olmadığı konusunda fakihler arasında ittifak vardır.^[9] Bu sebeple kadının nafakasının bir başka ifadeyle barınma, beslenme ve giyim gibi temel ihtiyaçlarının kocası tarafından karşılanması gerekmektedir. Dolayısıyla konu, fıkıhta kadının malî hakları, kocanın ise malî sorumlulukları kapsamında ele alınarak çeşitli naklî ve aklî delillerle gerekçelendirilmiştir.

Klasik dönemdeki fakihlerin kadının malî hakları konusunda delil olarak sunduğu naklî gerekçeler genel itibariyle benzerdir. Özellikle çocuğun süt emzirilmesi ve boşanmayla ilgili hükümlerin yer aldığı Talâk sûresinin 6. ve 7. âyetleri^[10] ile Bakara sûresinin 233. âyeti^[11] hemen hemen tüm mezhepler tarafından nafaka sorumluluğunun kadının kocasına ait olduğu konusunda delil olarak zikredilmektedir.^[12] Ancak zikredilen âyetlere ilaveten eşlerin malî hak ve sorumlulukları hususunda tartışmanın merkezinde özellikle Nisâ sûresinin 34. âyeti yer almaktadır: İlgili âyette şöyle buyrulmaktadır:

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَأَهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاصْزُبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا

“Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılmasına bağlı olarak ve mallarından harcamaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Sâliha kadınlar Allah’a itaatkârdırlar. Allah’ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. (Evlilik hukukuna) baş kaldırmamasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.”^[13]

Fıkıhta, evin hem genel hem de malî anlamdaki idaresine yönelik hükümler belirlenirken etkin bir şekilde kullanılan âyetten hareketle belirlenen hükümler, kocanın evi geçindirme

[8] Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 9/495-496; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 2/645-646; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 7/15-16; Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, 3/148-149, 162; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 4/344-345; Hattâb, *Mevâhibu'l-Celîl*, 5/551-552; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 4/304-305; Buhâtî, *Keşşâfu'l-kanâ'*, 4/408, 410-413.

[9] Şafîî, *el-Ümm*, 10/295; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsar*, 9/235; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 3/347; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/41; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 7/156.

[10] İlgili âyetlerde Allah Teâla şu şekilde buyurmaktadır: “O kadınları, durumunuza uygun olarak kendi oturduğunuz yerde oturtun ve onların imkânlarını daraltmak yoluyla kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer gebe iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını karşılayın. Sizin hesabınıza (çocuğunuzu) emzirirlerse onlara karşılığını ödeyin ve aranızda güzelce konuşup anlaşın. Anlaşmakta zorlanırsanız bu durumda o erkeğin hesabına başka bir kadın emzirecektir.” et-Talâk 65/6; “Varlıklı olan varlığından harcasın, rızık daralmış bulunan da Allah’ın kendisine verdiği kadarından harcasın. Allah kimseyi kendi verdiğinden fazlasıyla yükümlü tutmaz. Allah bir güçlüğün ardından bir kolaylık sağlayacaktır.” et-Talâk 65/7.

[11] İlgili âyette şöyle buyrulmaktadır: “Emzirmeyi tamamlamak isteyen için analar çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisinden olanın (babanın) borcudur.” el-Bakara 2/233.

[12] Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr hüve Şerhu Muhtasaru'l Müzenî*, 11/ 413-414; Kâsani, *Bedâi'u's-Sanâi' u's-Sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, 3/347; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, 2/41; İbn Teymiyye, *Mecmû' Fetâvâ*, 34/80; Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Hatîb eş-Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, nşr. Muhammed Halil Aytânî, (Beyrut: Dâru'l Mârifet, 1997) 3/435; (Ayrıca, Bakara sûresinin 228. âyeti ve Tâha sûresinin 117. âyeti de nafaka konusunda delil olarak kullanılan âyetler arasındadır.)

[13] Nisâ sûresinin 34. âyetinde geçen نُشُوزَهُنَّ ve وَاصْزُبُوهُنَّ ifadelerine yönelik farklı bir meal öneriği için bkz., “Erkekler, hanımlarını koruyup kollamakla görevlidirler. Bu, Allah’ın her birine diğerinde olmayan üstünlükler vermesi ve erkeklerin mallarından (eşleri için) harcamaları sebebiyledir. İyi kadınlar, Allah’a içten boyun eğen ve Allah’ın korumasına karşılık kimse görmezken de kendilerini özenle koruyanlardır. Ayrılmasından korktuğunuz kadınlarınıza gönül alıcı sözler söyleyin, yataкта onlardan uzaklaşın ve onları rahat bırakın. Sizi gönülden kabul ederlerse onlara karşı başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah pek yücedir, büyüktür.” (Süleymaniye Vakfı Meali, Erişim Tarihi: 03.05.2024)

sorumluluğunun kadının aile bütçesine katkıda bulunmasına yansımaları olarak ifade edilebilir.^[14] Bu ayetle birlikte genellikle Abdullah b. Ömer'den (r.a) aktarılan bir hadis de konuyla ilgili olarak zikredilen deliller arasındadır. İlgili hadiste; Resûlullah (s.a.v), “*Hepiniz birer sorumlusunuz ve hepiniz yönettiklerinizden mesulsünüz. Devlet başkanı bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin beyi bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin hanımı da bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür...*”^[15] buyurmuştur. Fıkıhta aile içerisinde eşler arasındaki bir nevi görev dağılımının özeti mâhiyetinde kabul edilen hadis, eşlerin hak ve sorumlulukları konusunda delil olarak kullanılan en meşhur hadislerden birini teşkil etmektedir.^[16]

1.2. Nafaka Hak ve Sorumluluğunun Belirlenmesi

Nakli delillerin yanı sıra fakihlerin nafaka hak ve sorumluluğuna ilişkin aklî gerekçeleri sunarken temelde iki farklı yaklaşıma sahip oldukları görülmektedir. Fakihler arasındaki yaklaşım farkının temelini nafaka hak ve sorumluluğunun sadece evlilik sözleşmesiyle mi yoksa evlilik sözleşmesine ilave olan bazı hak ve sorumluluklarla mı belirlendiği konusu oluşturmaktadır.

1.2.1. Evlilik Sözleşmesini Esas Alanlar

Meseleye ilişkin yaklaşımlardan birincisi evlilik sözleşmesiyle birlikte kadının nafaka hakkına kocanın ise nafaka sorumluluğuna sahip olmasıyla ilgilidir. Örneğin klasik dönem fakihlerinden İbn Hazm, kadının nafaka hakkını elde etmesi, kocanın ise nafakayla yükümlü olması için sadece evlilik sözleşmesinin yeterli olduğunu ifade etmiştir.^[17] Ayrıca konuyla ilgili olarak İmam Şâfiî'ye ait iki görüş aktarılmış ve görüşlerden birinin de bu şekilde olduğu belirtilmiştir. Bu düşünceye sahip olan fakihler kadının aile bütçesine katkıda bulunmak zorunda olmadığını ileri sürer.^[18] Klasik dönemde olduğu gibi modern dönemde de nafaka hak ve sorumluluğunun belirlenmesinde sadece evlilik sözleşmesinin yeterli olduğunu düşünenler bulunmaktadır. Bu düşünceye sahip olanlar ise görüşlerini, nafakayla ilgili hükümlerin bildirildiği ayetlerle^[19] desteklerler. Özellikle Nisâ sûresinin 34. ayetinde kavvâmlık vasfından bahsedilmesinin kocanın nafaka yükümlülüğüyle doğrudan ilişkili olduğunu vurgularlar. Bu nedenle, kadının evin harcamalarına ortak olmasının ya da bütçeye katkıda bulunmasının ayette bildirilen hükme aykırı olduğunun altını çizerler. Zira onlara göre, kadının evin malî giderlerine katılması, kocanın kavvâmlık vasfını ve bununla bağlantılı olarak kadının kocasına itaat etme sorumluluğunu ortadan kaldıran bir sebeptir.^[20] Görüldüğü üzere bu görüşün en temel gerekçesi, kocanın nafakayla yükümlü olması nedeniyle kadının evi geçindirme sorumluluğunun bulunmamasıdır. Ancak bu düşüncede kadının eşine

[14] Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî Cessâs, *Kitâbu Ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Muhammed es-Sadık el-Kamhavi, (Beyrut: Dâru lhyâi't-Türâsî'l-Arabî, “t.y.”), 5/360; Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr* 9/595-597; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 3/418-421; Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi'li Ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdul Muhsin et Türkî, (Riyad: Muesseetü'r- Risâle, 2006) 4/280-289; Ebu Bekir Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk., Muhammed Abdülkadir Atâ, (Beyrut: Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, “t.y.”), 1/415-420; İbn Teymiyye, *Mecmû' Fetâvâ*, 32/274-275.

[15] Buhari, *İstikraz*, 20; Müslim, *İmâre*, 20.

[16] Usâme b. Hâşim b. İdrîs el- Cefrî, *El-Âsârü'l İktisâdiyye ve'l İctimâ'iyye liamelî'l Mer'e*, (Suud: Doktora Tezi, 2000), 74; Hind Mahmûd el- Havlî, *Amelü'l Mer'e (Davâbituhu, Ahkâmuhu ve Semerâtuhu)*, (Dimeşk: Dârü'l Fârâbî, 2001), 254-255; Adnan Şevâbek, *Amelü'l Mer'e fi'l Fikhi'l İslâmî*, 52.

[17] İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 10/88.

[18] İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 10/88; Şâfiî'nin eski görüşüne göre, kadının nafaka hakkına kocanın ise nafaka sorumluluğuna sahip olması için sadece evlilik sözleşmesi yeterlidir. Ancak yeni görüşüne göre, kadının nafaka hakkına sahip olabilmesi için evlilik sözleşmesine ek olarak temkin ve teslim şartını da yerine getirmesi gerekmektedir. Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 9/534; Şirbînî, *Muğni'l Muhtaç*, 3/435.

[19] İlgili bazı ayetler için bk.; el- Bakara, 2/233; en- Nisâ, 4/34; et-Talâk 65/6, 7.

[20] Fâtıma Muhammed Alî Kavârîr, “Müşkiletü Amelü'l- Mer'e ve tarîkatü hallihâ alâ dav'il-Kitâb ve's- Sünnet, (Dârü'l-Mektebe: Cidde, 2006), 104-105; “Kutub Mustafa Sânu, “Fi Nafakati'iz- zevceti ve mürettebiha ve ameliha, ru'yeti menheciyyeti”, *Mecelletü'l Mecmau'l Fikhi'l İslâmî ed-Duvelî, İhtilâfâtü-z Zevc ve Zevceti'l Muvazzafati*, 1/16 (2007), 482.

malî açıdan destek olmak için bütçeye katkıda bulunması, kendi tercihinin bırakılmış ve tatavvu mâhiyetinde kabul edilmiştir.^[21]

1.2.2. Evlilik Sözleşmesini İlave Haklarla Birlikte Esas Alanlar

Konuya ilişkin ikinci ve asıl tartışmalı olan görüş de nafaka hak ve sorumluluğunun belirlenmesinde evlilik sözleşmesinin yeterli bir sebep olarak kabul edilmemesiyle ilgilidir. Bu görüşe göre kocanın nafakayla sorumlu tutulmasının sebebi, evlilik sözleşmesiyle birlikte ihtibas, temkin ve teslim gibi bazı haklara sahip olmasıdır. Kadının nafaka hakkına sahip olmasının sebebi ise kocanın nafaka sorumluluğuna karşılık olarak evlilik sözleşmesiyle elde ettiği bu haklara riâyet etmesidir. Örneğin Hanefî mezhebinde kocanın nafakayla sorumlu olmasının gerekçesi olarak, onun kadını kazanç elde etmekten alıkoyma hakkına sahip olması zikredilmektedir. Hanefî mezhebinde bu hak ihtibas hakkı, diğer mezheplerde ise temkin ve teslim hakkı olarak ifade edilmektedir.^[22] Kocanın ihtibas hakkı, kadını dışarı çıkıp kazanç elde etme hakkından alıkoymayı da içinde barındırmaktadır. Bu nedenle nafakası kocası tarafından karşılanan kadının, evi geçindirme veya aile bütçesine katkıda bulunma sorumluluğu da olmadığı düşünülmektedir.^[23]

Hanefî fakihlerden Serahsî (öl. 1090) kadının masraflarının giderilmesinin, onun kocasının hakkını ve menfaatini düşünerek sadece kocasına vakit ayırmasının bir karşılığı olduğunu ifade etmektedir.^[24] Dolayısıyla kadının nafakasının, kocası tarafından alıkonulması ve kocanın karısının cinselliğinden meşrû bir şekilde faydalanmasına imkan tanınması mukâbilinde karşılandığı belirtilmektedir.^[25] Merğînânî (öl. 1197) de kural olarak, başka birinin hakkı ve menfaati için alıkonulan kişinin malî giderlerinin o kişiye ait olduğunu ifade etmektedir.^[26] Kâsanî (öl. 1191) ise fıkıhta bu durumun “el-harac bi'd-damân: Nimetler külfetlere göredir.”^[27] şeklinde kâide olarak zikredilen rivâyetin gereği olduğunu vurgulamaktadır.^[28]

Kadının aile bütçesine katkıda bulunması hususunda benzer yaklaşıma sahip olan Şâfiî mezhebinde ise kadının ihtiyaçlarının karşılanması, kocasının kendisinden tam olarak faydalanmasına imkân vermesi ve kendisini kocasına tam olarak teslim etmesine karşılık olarak görülmektedir. Mezhep içerisinde bu durum, tam temkin ve teslim olarak ifade edilmektedir.^[29] Daha önce belirtildiği üzere İmam Şâfiî'ye ait olan iki görüşten birinin de bu yönde olduğu ifade edilmektedir.^[30] Mâlikî ve Hanbelî mezhebinin de konuya yaklaşımı, kocanın karısıyla cinsel ilişkide bulunması ya da kadının buna imkân tanınması doğrultusundadır.^[31]

[21] İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 10/88; Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 9/534; Şirbînî, *Muğni'l Muhtaç*, 3/435; Kutub Mustafa Sânu, “Fi Nafakati'iz- zevceti ve mürettebiha ve amelihâ, ru'yeti menheciyyeti”, *Mecelletü'l Mecmau'l Fikhi'l İslâmî ed-Duvelî, İhtilâfâtü-z Zevc ve Zevceti'l Muvazzafati*, 482.

[22] Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 11/414; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 3/418, 410, 324; Selahuddin Mansûr b. Yunus: *el-Buhûtî, Keşşâfu'l-kınâ'an metni'l-İkna'*, thk. Muhammed Emin Zinnâvi, (Beyrut: Âlemu'l Kütüb, 1997), 4/413; Hattâb, *Mevâhibu'l-Celîl li şerhi Muhtasarı Halîl*, nşr. Zekeriyâ Umeyrât, (Riyad: Dâru'l Âlemu'l Kütüb, 2003), 5/541.

[23] Buhari, *Muhit fi'l Burhâni*, 4/96; Aynî, *el-Binâye*, 4/490; Kemalüddîn Muhammed b. Abdulvâhid, İbnü'l Hümmam, *Fethu'l Kadîr*, thk. Şeyh Abdurrezzak Mehdi, (Beyrut: Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, 2003) 4/340-341.

[24] Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsî, *el-Mebsût*, (Beyrut: Dâru'l Mârifet, 1989) 5/181.

[25] İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-Kadîr*, 4/321; Muhammed Emin b. Ömer İbn Âbidin, *Hâşiyetu İbn Abidin Reddül-muhtar ala Dürri'l-muhtar*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabi,1987), 3/574.

[26] Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/320.

[27] Ebû Davud, *Buyû*, 71; Tirmizi, *Buyû*, 53.

[28] Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, 3/418.

[29] Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 11/414; Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nuri Nevevi, *el-Mecmu' şerhi'l-Mühezzebe li's-Şirâzî*, (Cidde: Mektebetü'l İrsâd, “t.y.”), 20/131; Süleyman b. Muhammed: b. Ömer, *Büceyrimi, Büceyrimi ale'l-hatib*, (Beyrut: Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, 1996), 4/450.

[30] Şâfiî'nin yeni görüşüne göre, kadının nafaka hakkına sahip olabilmesi için evlilik sözleşmesine ek olarak temkin ve teslim şartını da yerine getirmesi gerekmektedir. Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 9/534; Şirbînî, *Muğni'l Muhtaç*, 3/435.

[31] Buhâtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, 4/413; Hattâb, *Mevâhibu'l-Celîl* 5/541.

Klasik dönemde olduğu gibi çağdaş dönemdeki bazı fakihler de nafaka hak ve sorumluluğunun evlilik sözleşmesine ilaveten kocanın sahip olduğu ihtibas, temkin ve teslim hakkıyla belirlendiğine ilişkin düşüncüyü tartışmanın zemini olarak kullanmışlar ve meseleyi kocanın bahsi geçen hakları etrafında yorumlayarak görüşlerini temellendirmişlerdir.^[32] Örneğin Karadâvî, Muhammed Seyyid Ahmet el-Mesîr ve Nasır Ferîd Vâsıl gibi çağdaş fakihlerin, kadının bütçeye katkıda bulunmak zorunda olmadığını savundukları ifade edilmiştir. Nitekim Karadâvî, evin geçim sorumluluğunun kocaya ait olması nedeniyle kadının maaşından bir miktar vermesi ya da aile bütçesine katkıda bulunması gibi bir yükümlülüğünün olmadığını vurgulamaktadır. Bu açıdan Karadâvî, kocanın kadını maaşından vermesi hususunda zorlayamayacağını ve kadının maaşı üzerinde bir hakkı olmadığını ifade ederken, kocanın evi geçindirmekle yükümlü olmasını gerekçe olarak sunmaktadır. Karadâvî'nin görüşünü nafakayla ilgili hükümlerin yer aldığı Nisa sûresinin 34. âyetine dayandırdığı belirtilmektedir.^[33]

Görüldüğü üzere çağdaş dönemdeki fakihlerin, kadının aile bütçesine katkıda bulunmak zorunda olmadığı düşüncesinin çıkış noktasını da yine onun evi geçindirmekle yükümlü olmaması oluşturmaktadır. Ancak burada kadının malî bir sorumluluğunun olmaması, temelde kadın ve erkek arasındaki sorumluluk alanının evin içi ve dışı şeklinde mekânsal bir ayrıma tabi tutulmasıyla ilişkilendirilmektedir.^[34] Dolayısıyla kadın ve erkeğin fizyolojik farklarına mekânsal ayrım üzerinden dikkat çekilmektedir.

Kadın ve erkeğin fizyolojik farklarının bir sonucu olarak da kendi yaratılışlarına uygun görevleri yerine getirmeleri gerektiği ifade edilmektedir.^[35] Nitekim kadının ev içerisinde çocukların bakımı da dâhil olmak üzere birçok görevi vardır. Bu bakımdan daha fazla iş yapmanın kadınların fitratına uygun olmadığı belirtilmiştir. Aslolan, fitratlarına uygun olarak erkeğin dışarıda çalışıp kazanç elde etmesi, kadının ise ev içerisindeki görevlerini yerine getirmesidir.^[36]

1.3. Kadının Kocasının Haklarına Riâyet Etme Sorumluluğu

Kadının aile bütçesine katkıda bulunması gerekmediğini düşünen fakihlerin aksine çeşitli gerekçelerle katkıda bulunması gerektiğini ifade eden fakihler de bulunmaktadır. Ancak klasik dönemde sadece İbn Hazm, kocanın nafaka sorumluluğunu yerine getirememesi ve fakir olması halinde mal varlığına sahip olan zengin kadının, kocasının nafakasını karşılaması gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü o, Bakara sûresini 233. âyetinde geçen *لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ* "Ne ana çocuğu yüzünden zarara uğratılsın ne de babası çocuğundan dolayı zarar görsün. Kendisine miras kalan kimseye de benzer yükümlülük vardır."^[37] ifadesi kapsamına kadının da dahil olduğunu belirtmektedir. Ayrıca "Kadın kocasından izinsiz hediye veremez"^[38] şeklindeki rivâyeti,

[32] Muhammed Zuhaylî, "Amelü'l Meret'i Hârice'l Beyt'i ve Eseruhu fî'l Hilâfâti'z- Zevciyyeti", 370; Abdu'l Lâtif Mahmûd Âli Mahmûd, "İhtilâfâtü'z-Zevci ve'z-zevceti'l Muvazzafati", *Mecelletü'l Mecmau'l Fikhi'l İslâmî ed-Duvelî, İhtilâfâtü'z-Zevc ve Zevceti'l Muvazzafati*, 1/16 (2007), 441; Abdu'n- Nâsır Mûsa Ebû'l Basl, "el-Hilâfâti'z- Zevciyyeti havli ishâmi'l mer'eti'l Âmiletî fi Mâliyyeti'l Usreti", 406-407; Mahmûd İbrahim el- Heyetî, "Müşâreketü'l Mer'eti fi'n- Nafâkati", (Bahreyn: 2019), 236.

[33] Abdülkerim Zeydan, "el-Mufasssal fî ahkâmi'l- mer'e ve'- beytü'l müslim fi ş-şeriatî'l- İslâmiyye", (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 7/156; Hind Mahmûd el- Havlî, *Amelü'l Mer'e (Davâbituhu, Ahkâmuhu ve Semerâtuhu)*, 202; Kutub Mustafa Sânu, "Fî Nafakati'iz- zevceti ve mürettebiha ve ameliha, ru'yeti menheciyyeti", *Mecelletü'l Mecmau'l Fikhi'l İslâmî ed-Duvelî, İhtilâfâtü'z Zevc ve Zevceti'l Muvazzafati*, 477:

[34] Behyî el Hâvlî, *el- Mereti beyne'l beyt ve müctema*, 322; Hind Mahmûd el- Havlî, *Amelü'l Mer'e (Davâbituhu, Ahkâmuhu ve Semerâtuhu)*, 186; Abdu'n- Nâsır Mûsa Ebû'l Basl, "el-Hilâfâti'z- Zevciyyeti havli ishâmi'l mer'eti'l Âmiletî fi Mâliyyeti'l Usreti", 404; Fâtıma İsmail Muhammed Meşal, "Amelü'z-Zevce ve Eserihu ale'l Alâkati'l Maliyyeti beyne-z. Zevceyn" (Ezher, "t.y"), 6.

[35] Vahyeddîn Hân, *el- Mereti beyne'l İslam ve'l Hudâratî'l Garbiyye*, ter. Seyyid Reîs Ahmed en- Nedvî, (Dârul Vefâ, 1994), 56.

[36] Vahyeddîn Hân, *el- Mereti beyne'l İslam ve'l Hudâratî'l Garbiyye*, 56; Hind Mahmûd el- Havlî, *Amelü'l Mer'e (Davâbituhu, Ahkâmuhu ve Semerâtuhu)*, 201; Hind Mahmûd el- Havlî, *Amelü'l Mer'e (Davâbituhu, Ahkâmuhu ve Semerâtuhu)*, 202; Fâtıma Muhammed Âli Kavârîr, "Müşkiletü Amelü'l- Mer'e ve tarîkatü hallihâ alâ dav'il-Kitâb ve's- Sünnet, 49- 50.

[37] Bakara, 2/233.

[38] Tirmizî, Zekât, 46.

kadının malında kocasının da hakkı olduğu ve kadının kendi malında tasarrufta bulunamayacağı şeklinde yorumlamaktadır.^[39]

Günümüzde ise konuya yine eşlerin hak ve sorumlulukları açısından yaklaşan çağdaş fakihlerin bir kısmı, İbn Hazm'la benzer şekilde çeşitli gerekçeleri ileri sürerek kadının aile bütçesine katkıda bulunması gerektiğini ifade etmektedir. Zira, kocanın nafaka sorumluluğu sebebiyle kavvâmlık vasfına, bu vasıftan dolayı da karısını kazanç elde etmekten alıkoyma hakkına sahip olduğu söylenmektedir.^[40]

Kocanın eşinin nafakasını ödemeyerek kavvâmlık vasfına aykırı davranması halinde ise kadının bütçeye katkıda bulunması yine eşlerin hak ve sorumlulukları kapsamında değerlendirilmiştir. Çünkü kadının aile bütçesine katkıda bulunmak zorunda olmadığı konusunda ortak fikre sahip olan fakihlerin temel argümanı onun mali sorumluluğa sahip olmamasıdır.^[41] Evi malî açıdan geçindirmek kocanın görevidir. Fakat koca bu sorumluluğu yerine getir(e)mediğinde kadın, aile bütçesine katkıda bulunmak zorunda mıdır değil midir meselesi günümüz ekonomik şartlarında eşler arasındaki problemlerin çıkış nedenini oluşturmaktadır. Buradan hareketle çağdaş fakihlerin bir kısmı, kocanın evi malî açıdan idare edemediği durumlarda ailenin ve toplumun maslahatı gibi gerekçelerle kadının bütçeye katkıda bulunmak zorunda olduğunu ifade etmektedir.^[42]

Bu görüşü ileri sürenler kadının nafaka hakkına sahip olmasını, onun ev işlerini tam olarak yapmasının ve kocasının ihtibas hakkına tam olarak riâyet etmesinin karşılığı olarak kabul etmektedir.^[43] Eşler arasında adâletin, hak ve sorumluluk dengesinin sağlanması için de kocasının ihtibas hakkını ve ev işlerini azalttığı oranda kadının aile bütçesine katkıda bulunması gerektiği söylenmektedir.^[44] Bu sebeple çalışan kadının ya kocasının haklarını gözetmesi ve ev işlerini gereği gibi yerine getirmesi ya da bu işleri başka birisine yaptırması ve ücretini kendisinin ödemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca çalışmasının bir sonucu olarak artan kıyafet ve ulaşım gibi masrafları da kadının kendisinin karşılaması gerektiği ifade edilmektedir.^[45] Buna benzer bir diğer görüşte de kadının çalışmak için ev işlerine, çocuklarına ve kocasına ayırması gereken vakti dışarıda harcadığı için bütçeye katkıda bulunması gerektiği düşüncesi hâkimdir. Çünkü burada kadının bütçeye katkıda bulunması, kocasının hakkının karşılığında ödemesi gereken bir bedel/ücret olarak düşünülmektedir. Ancak buna ilişkin bir miktar belirtilmemiştir.^[46] Dolayısıyla bu düşüncede, meseleye kadının ve kocanın aslî görevlerini tam olarak yerine getirmemesi ve kocanın ihtiyacı açısından yaklaşmaktadır.

[39] İbn Hazm, *Muhallâ*, 8/107.

[40] Dureynî, Muhammed Fethi, *el-Hak ve meda sultani'd-devle fi takyidihi*, (Beyrut: Müessesetü'r- risâle, 1984), 242; Abdullâtif Mahmûd Âli Mahmûd, "İhtilâfâtü'z-Zevci ve'z-Zevceti'l Muvazzafeti", *Mecelletü'l Mecmau'l Fikhi'l İslâmî ed-Duvelî, İhtilâfâtü'z-Zevc ve Zevceti'l Muvazzafati*, 1/16 (2007), 441; Mahmûd İbrahim el- Heyetî, "Müşâreketü'l Mer'eti fi'n- Nafâkati", (Bahreyn: 2019), 236.

[41] Mâverîdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 9/495-496; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi*, 2/645-646; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 7/15-16; Hattâb, *Mevâhibu'l-Celîl*, 5/ 551-552; Behyî el Hâvlî, *el- Mereti beyne'l beyt ve müctema*, 322; Hind Mahmûd el- Havlî, *Amelü'l Mer'e (Davâbituhu, Ahkâmuhu ve Semerâtuhu*, 186.

[42] Dureynî, Muhammed Fethi, *el-Hak ve meda sultani'd-devle fi takyidihi*, 242; Abdu'n- Nâsır Mûsa Ebû'l Basl, "el-Hilâfâtü'z-Zevciyyeti havli ishâmî'l mer'eti'l Âmiletî fi Mâliyyeti'l Usreti", 406-407; Muhammed Zuhaylî, "Amelü'l Meret'i Hârice'l Beyt'i ve Eseruhu fi'l Hilâfâtü'z- Zevciyyeti", 370; Mahmûd İbrahim el- Heyetî, "Müşâreketü'l Mer'eti fi'n- Nafâkati", 236.

[43] Abdu'l Lâtif Mahmûd Âli Mahmûd, "İhtilâfâtü'z-Zevci ve'z-Zevceti'l Muvazzafeti", *Mecelletü'l Mecmau'l Fikhi'l İslâmî ed-Duvelî, İhtilâfâtü'z-Zevc ve Zevceti'l Muvazzafati*, 441; Abdu'n- Nâsır Mûsa Ebû'l Basl, "el-Hilâfâtü'z- Zevciyyeti havli ishâmî'l mer'eti'l Âmiletî fi Mâliyyeti'l Usreti", 406-407.

[44] Abdu'n- Nâsır Mûsa Ebû'l Basl, "el-Hilâfâtü'z- Zevciyyeti havli ishâmî'l mer'eti'l Âmiletî fi Mâliyyeti'l Usreti", 406-407.

[45] Abdu'l Lâtif Mahmûd Âli Mahmûd, "İhtilâfâtü'z-Zevci ve'z-Zevceti'l Muvazzafeti", *Mecelletü'l Mecmau'l Fikhi'l İslâmî ed-Duvelî, İhtilâfâtü'z-Zevc ve Zevceti'l Muvazzafati*, 441; Mahmûd İbrahim el- Heyetî, "Müşâreketü'l Mer'eti fi'n- Nafâkati", 236.

[46] Abdu'n- Nâsır Mûsa Ebû'l Basl, *el-Hilâfâtü'z- Zevciyyeti havli ishâmî'l mer'eti'l Âmiletî fi Mâliyyeti'l Usreti*, 401-402; Mahmûd İbrahim el- Heyetî, "Müşâreketü'l Mer'eti fi'n- Nafâkati", 236.

2. Kadının Malî Tasarruf Yetkisini ve Eşler Arasındaki Mal Rejimini Esas Alan Yaklaşımlar

Eşlerin mallarına yönelik düzenlemelerde fıkıhta geçerli olan mal ayrılığı ilkesi esas alınmıştır. Eşler arasındaki mal ayrılığı ilkesinin pratikteki yansımalarına en somut örneklerden biri ise kadının kazancıyla aile bütçesine katkıda bulunmak zorunda olup olmadığına ilişkin meselelerde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle fakihlerin bir kısmı kadının bütçeye katkıda bulunması konusunda onun malî tasarruf yetkisini ve eşler arasındaki mal rejimini esas alan bir yaklaşıma sahiptir. Meseleye bu açıdan yaklaşan fakihlerin tartışma zeminini de yine kadının malî sorumluluğu olmaması oluşturmaktadır. Ancak burada mesele eşlerin malî tasarruf yetkisi ve eşler arasındaki mal rejimine yönelik görüşler etrafında şekillenmektedir. Konuyu mal rejimiyle ilişkilendiren yaklaşımlarda tartışmanın odak noktasını da kadının kendi malında ya da kocasının malında, kocanın ise kadının malında tasarruf yetkisine sahip olup olmadığı meselesi oluşturmaktadır.^[47] Çalışan kadının tasarruf yetkisine ilişkin genel olarak iki görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden birincisinde kadına mutlak tasarruf yetkisi verilirken ikincisinde tasarruf yetkisi kısmen ya da tamamen sınırlandırılmaktadır.

2.1. Mutlak Tasarruf Yetkisini Esas Alanlar

Kadının malî tasarruf yetkisine yönelik görüşlerden ilki, onun mutlak tasarruf yetkisine sahip olduğudur. Kadının malında istediği gibi tasarrufta bulunmasına ilişkin bu görüşte, en geniş haliyle onun kazancından veya maaşından aile bütçesine katkıda bulunmak zorunda olmadığı ancak dilerse katkıda bulunabileceği ifade edilmektedir. Çünkü mal ayrılığı ilkesine göre kocanın da kadının da kazancı ve malı kendisine ait olur. Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezhebi bu görüşe sahiptir.^[48]

Mal ayrılığı ilkesi bazı istisnâlar dışında fıkıhta kadına tam tasarruf yetkisinin verildiğinin bir göstergesidir. Nitekim Nisâ sûresinin 32. âyeti ile Âl-i İmrân sûresinin 195. âyeti eşler arasındaki mal ayrılığı ilkesine dair delil olarak kullanılan ayetler arasındadır. İlgili âyetlerde şöyle buyrulmaktadır: ... لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبْنَ... *“...Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var...”*^[49] ; لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ... *“Şüphesiz ben, erkek olsun kadın olsun sizden bir şey yapanın emeğini asla boşa çıkarmam...”*^[50] Her iki âyette de kadının da erkeğin de kazancından bir payı olduğu belirtilmekte ve kadınla erkeğe ayrı ayrı hitap edildiği görülmektedir.

Çalışan kadının kazancından kocasına vermek zorunda olup olmadığı meselesi klasik dönemde açık bir şekilde dile getirilmiştir. Mâlikî fakihlerden Desûki (öl. 1815) kadının çalışması halinde kazancıyla bütçeye katkıda bulunmak zorunda olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca kadının kazancı üzerinde kocanın bir hakkı olmadığını vurgulayan Desûki, onun kazancından ancak kendi rızasıyla kocasına verebileceğini belirtmektedir. Bu da kadının aile bütçesine tatavvu mahiyetinde katkıda bulunması anlamına gelmektedir.^[51]

[47] İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/119-122, 294-295; İbn Teymiyye, *Mecmû' Fetâvâ*, 30/45; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 4/330-331; Karâfî, Ebû'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahim, *el-Furuk*, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb), 3/175; Derdir, *es-Serhu's-sağir*, 3/402-404; Ayrıca konuyla ilgili detaylı bilgi için bk.; Halit Çalış, “Teberru Ehliyeti Bağlamında Kadının Mâlî Özerkliğinin Erkeğin İznine Bağlanması”, *Marife*, Yıl, 4/1, (2004), 7-28.; Veysel Nargül, Malî Tasarrufu Açısından İslam (Aile) Hukukunda Kadın, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 4/2 (2004), 301-321; Hasan Ali Görgülü, “İslam Hukukunda Kadının Malî Velâyeti ve Mal Varlığı Üzerindeki Tasarruf Ehliyeti”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, (2005), 25-57; Merve Yiğitoğlu, *İslam Aile Hukuku Açısından Mal Rejimi Sözleşmeleri*, (2024).

[48] Cessas, Ahkâmü'l Kur'an; 2/59; Kâsanî, *Bedâi'u's- Sâni*, 2/240; Mâverdi, *Hâvi'l Kebîr*; 8/19; Ebû'l-Hasan Alaeddin Ali b. Süleyman b. Ahmed, *el-İnsaf fî ma'rifeti'r-racih mine'l-hilaf ala mezhebi'l-İmami'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, thk. Muhammed Hâmid el-Fikî, Dâru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, (Beyrut: 1986), 5/289; Hilye bnt. İbrahim et- Tuveycerî, *Amelü'l mer'e fi'l fıkhi'l İslamî*, (Suud: Doktora Tezi, 2010), 430.

[49] en-Nisâ, 4/32.

[50] Âl-i İmrân, 3/195.

[51] Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Arafe, Desûki, *Hâşiyetü't Desûki*, (Dârü'l Fikr), 2/511; Abdu'n- Nâsır Mûsa Ebû'l Basl, “el-Hilâfâtü'z- Zevciyyeti havli ishâmî'l mer'eti'l Âmiletî fi Mâliyyeti'l Usreti”, 404.

Çağdaş dönemde de klasik dönemde olduğu gibi eşlerin mallarına ilişkin düzenlemelerde belirleyici olan mal ayrılığı ilkesidir ve fakihlerin bir kısmı kadının mutlak tasarruf yetkisine sahip olduğu düşüncesine sahiptir.^[52] Bu nedenle kadının kocasına maaşından ya da mal varlığından vermek zorunda olmadığı ve ona hukukî açıdan bir yaptırım uygulanamayacağı ifade edilmektedir.^[53] Kadın gerek malı ve serveti gerekse çalışması sonucunda elde ettiği kazancıyla dilediği gibi tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir. Ayrıca evlilik sözleşmesinin muktezâsı gereği eşler arasında adâletin tesis edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Evi geçindirme sorumluluğu kocaya ait olduğu için de kadının maaşından ya da malından bütçeye katkıda bulunmasının ancak kendi gönül rızasıyla söz konusu olacağı dile getirilmektedir.^[54]

Kadının malının kendisine ait olduğunu ifade eden Zuhaylî, onun rızası olmaksızın kocası da dahil olmak üzere kimsenin kadının malından alma hakkının olmadığına yönelik görüşünü Nisâ sûresinin 4. ve 20. âyetinden hareketle açıklamaktadır. İlgili âyetlerde şöyle buyrulmaktadır: وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا “Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. Siz onu, iftira ederek ve apaçık günah işleyerek mi geri alacaksınız?”^[55] Bu âyetlerden yola çıkarak Zuhaylî, kadının nafaka ve mehir gibi malî haklarının karşılığında çocuklarının bakımıyla ve ev işleriyle sorumlu olduğunu belirterek, kadının rızası olmadan kocanın onun malından alma hakkına sahip olmadığına altını çizmektedir.^[57]

Kutub Mustâfa Sânu da kocanın kadının maaşından zorla almasının ya da onun aile bütçesine katkıda bulunmasını istemesinin, batıl yolla kazanç elde etme kapsamına girdiğini ifade etmektedir.^[58] Çünkü burada kadının malının kendi rızası olmaksızın alınması/harcanması söz konusudur. Nitekim, Allah Teâla Nisâ sûresinin 29. âyetinde şöyle buyurmaktadır: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا “Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin; ancak karşılıklı rızânıza dayanan ticaret böyle değildir ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.”^[59] Görüldüğü üzere Zuhaylî ve Kutub Mustafa Sânu’nun yaklaşımı, eşlerin birbirlerine karşı sorumlulukları ve bu sorumluluklara bağlı olarak malî tasarruf yetkilerine yönelik görüşlerin bir arada toplanması şeklindedir. Her iki fakih de kadının kendi malında tasarruf yetkisine sahip olduğunu ancak kocanın kadının kazancı üzerinde tasarruf yetkisinin olmadığını vurgulamaktadır.^[60]

[52] Kutub Mustafa Sânu, “Fi Nafakati’iz- zevceti ve mürettebiha ve ameliha ru’yeti menheciyyeti”, *Mecelletü’l Mecmau’l Fıkhi’l İslâmî ed-Duvelî, İhtilâfâtü-z Zevc ve Zevceti’l Muvazzafati*, 482; Muhammed Zuhaylî, “Amelü’l Meret’i Hârice’l Beyt’i ve Eseruhu fi’l Hilâfâtü’z- Zevciyyeti”, *Mecelletü’l Mecmau’l Fıkhi’l İslâmî ed-Duvelî, İhtilâfâtü-z Zevc ve Zevceti’l Muvazzafati*, 364.

[53] Muhammed Zuhaylî, “Amelü’l Meret’i Hârice’l Beyt’i ve Eseruhu fi’l Hilâfâtü’z- Zevciyyeti”, *Mecelletü’l Mecmau’l Fıkhi’l İslâmî ed-Duvelî, İhtilâfâtü-z Zevc ve Zevceti’l Muvazzafati*, 364.

[54] Fâtıma Muhammed Ali Kavârîr, “Müşkiletü Amelü’l- Mer’e ve tarîkatü hallihâ alâ dav’il-Kitâb ve’s- Sünnet”, 103; Cemâl Ahmed Zeyd Kaylânî, “Hakku’t-tasarrufi’ ez- Zevceti bi râtibî’l vazîfiyyeti ve Eseru zâlike ala istikrârî hayâtihâ ez-Zevciyyeti”, *Ulûmu’s- Şeriatî ve’l Kânun*, 34 (2007), 557; Şevki Ahmed Dünya, “el- İslâmu ve devru’l usreti fi’l müctemî’ ve mevki’l mer’e fihî”, *Mecelletü Mecmei’l Fıkhi’l İslâmî ed-Duvelî*, 4/17 (2009), 154-155.

[55] en-Nisâ, 4/4.

[56] en-Nisâ, 4/20.

[57] Muhammed Zuhaylî, “Amelü’l Meret’i Hârice’l Beyt’i ve Eseruhu fi’l Hilâfâtü’z- Zevciyyeti”, *Mecelletü’l Mecmau’l Fıkhi’l İslâmî ed-Duvelî, İhtilâfâtü-z Zevc ve Zevceti’l Muvazzafati*, 353.

[58] Kutub Mustafa Sânu, “Fi Nafakati’iz- zevceti ve mürettebiha ve ameliha ru’yeti menheciyyeti”, *Mecelletü’l Mecmau’l Fıkhi’l İslâmî ed-Duvelî, İhtilâfâtü-z Zevc ve Zevceti’l Muvazzafati*, 482.

[59] en-Nisâ, 4/29.

[60] Muhammed Zuhaylî, “Amelü’l Meret’i Hârice’l Beyt’i ve Eseruhu fi’l Hilâfâtü’z- Zevciyyeti”, *Mecelletü’l Mecmau’l Fıkhi’l İslâmî ed-Duvelî, İhtilâfâtü-z Zevc ve Zevceti’l Muvazzafati*, 353; Kutub Mustafa Sânu, “Fi Nafakati’iz- zevceti ve mürettebiha ve ameliha ru’yeti menheciyyeti”, *Mecelletü’l Mecmau’l Fıkhi’l İslâmî ed-Duvelî, İhtilâfâtü-z Zevc ve Zevceti’l Muvazzafati*, 482.

Yukarıdaki görüşlere ilâveten, çağdaş fakihlerin bir kısmı klasik dönemdeki bazı fakihlerle benzer mâhiyette, kadının çocuklarının bakımını sağlaması ve ev işlerini yerine getirmesi karşılığında kocanın da onun nafakasını karşılamakla yükümlü olduğunu belirtmektedir.^[61] Burada kadın evin bütün sorumluluğunu üstlendiği için, kocanın kadının rızası olmaksızın onun maaşından alması ya da alma talebinde bulunması gibi bir hakkı olmadığına dikkat çekilmektedir. Ayrıca kadının ev içerisindeki sorumluluklarını yerine getirdiği müddetçe kocasının, kadına maaşından bütçeye katkıda bulunmasını şart koşmasının da söz konusu olmadığı ifade edilmiştir. Bu sebeple kadının kazancından bir miktarını kocasına vermek ya da aile bütçesine katkıda bulunmak gibi bir zorunluluğu olmadığı dile getirilmektedir.^[62]

2.2. Sınırlı Tasarruf Yetkisini Esas Alanlar

Kadının kazancı üzerindeki tasarruf yetkisine ilişkin ikinci görüşte ise, onun malında ve kazancında tasarrufta bulunmak için kocasından veya velisinden izin alması gerektiği ileri sürülmektedir. Tâbiinden bazı alimler bu görüşe sahiptir. Hanbelîler'den gelen bir rivâyetin de bu mâhiyette olduğu belirtilmiştir.^[63] Buna ilâveten, Mâlikî mezhebine ait olan benzer bir görüşte de kadının kocasının izniyle sadece malının üçte biri oranında teberruda bulunabileceği ifade edilmektedir. Kadının belirtilen oranı aşacak şekilde teberruda bulunması halinde ise kocanın, kadının tasarrufuna izin vermek ya da reddetmek hakkına sahip olduğu dile getirilmektedir.^[64] Zikredilen görüşte kadının malı ve kazancı üzerindeki tasarrufunun kısmen ya da tamamen sınırlandırıldığı anlaşılmaktadır. Ancak burada dikkat çeken bir husus bulunmaktadır. O da kadının tasarrufuna ilişkin sınırlandırmanın kocası dışındaki üçüncü kişilerle yaptığı malî işlemler için söz konusu olduğudur. Çünkü bu düşüncüyü savunan fakihlerin çoğunun, kadının kazancının bir kısmını ya da tamamını kocasına verebileceğini ifade ettiği ve herhangi bir sınırlandırmaya gitmedikleri görülmektedir. Böyle bir durumda kadının bütçeye katkıda bulunma zorunluluğu olmadığı gibi özel olarak kocasına veya aile bütçesine katkıda bulunmasına engel olan bir durum da yoktur.

Çağdaş dönemde de kadının aile bütçesine katkısına ilişkin meseleler fakihlerin, kadının kendi malında ve kocanın kadının malındaki tasarruf yetkisine ilişkin düşüncelerine dayanmaktadır. Kadının malındaki tasarruf yetkisinin sınırlandırıldığı ve bütçeye katkıda bulunması konusunda asıl belirleyici olan görüş de kocanın kadının malında tasarruf hakkına sahip olduğu düşüncesidir.^[65]

Klasik dönemde Mâlikîler'in savundukları bu görüşten yola çıkarak çağdaş fakihlerden bir kısmı çalışan kadının aile bütçesine katkıda bulunması gerektiğini ileri sürmektedir. Bir kısmı ise kadının kazancında kocasının hakkı olduğu gerekçesiyle, kadının kocasına maaşından belli bir miktar vermesi gerektiğini düşünmektedir. Bahsi geçen görüşün arka planında kocanın kadın üzerinde velâyet hakkına sahip olmasının etkisi vardır. Ayrıca kocaya tanınan bu hak, kadının

[61] Cemâl Ahmed Zeyd Kaylânî, "Hakku't-tasarrufi' ez- Zecveti bi râtibî'l vazîfiyyeti ve Eseru zâlike ala istikrârî hayâtîha ez-Zevciyyeti", 557; Muhammed Zuhaylî, "Amelü'l Meret'i Hârice'l Beyt'i ve Eseruhu fi'l Hilâfâtî'z- Zevciyyeti", 353.

[62] Şevki Ahmed Dünya, "el- İslâmü ve devru'l usreti fi'l müctemî' ve mevkî'l mer'e fîhi", *Mecelletü Mecmei'l Fıkhi'l İslâmî ed-Duvelî*, 154-155.

[63] Cessas, *Ahkâmü'l Kur'an*; 2/59; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *el-Kâfi fi fıkhi'l-İmâmî'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, thk., Muhammed Zühayr eş-Şavîş, (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1988), 2/200.

[64] Hattâb, *Mevâhibü'l Celîl*; 5/646; Halit Çalış, "Teberru Ehliyeti Bağlamında Kadının Mâlî Özerkliğinin Erkeğin İznine Bağlanması", 14. (Günümüzde İslam hukukunun uygulandığı ve Mâlikî mezhebinin esas aldığı Tunus'ta, Mâlikî mezhebinde kadının kendi malından üçte bir oranında tasarrufta bulunacağına ilişkin kanun maddesinin 1957 yılında kadına malının tamamında tasarrufta bulunma yetkisi verilerek değiştirildiği ifade edilmektedir. Ayrıca yeni kanuna göre kadın ve erkeğin mülkiyetlerinin ayrı kabul edildiği ancak evlilik sözleşmesiyle birlikte mülkiyetin kazancında ortak olunmasına imkân tanındığı da belirtilmiştir. Bunun için kadın ve erkek tarafından varlık yönetimini tanımlayan sözleşmenin yürürlüğe koyulması gerektiği, boşanma halinde ise varlıkların bölünme ilkesinin kabul edileceği kanunda belirtilmiştir. (Ahmet Temel, Güncel Uygulamalarıyla İslam Aile Hukuku, 199.)

[65] Hattâb, *Mevâhibü'l Celîl*, 5/232; Ebu'l-Berekât Sîdî Ahmed b. Muhammed Derdîr, *eş-Şerhu's- sağîr alâ Akrabi'l-mesâlik ilâ mezhebi'l-İmâm Mâlik*, nşr. Mustafa Kemal Vassî, (Kahire Dâru'l Meârif) 3/382; Dureynî, Muhammed Fethi, *el-Hak ve meda sultani'd-devle fi takyidihi*, (Beyrut: Müessesetü'r- risâle, 1984), 242.

hem ev işleriyle hem de kocası ve çocuklarıyla tam olarak ilgilen(e)mesinin bir karşılığı olarak kabul edilmektedir.^[66]

Konuya toplumun maslahatı açısından yaklaşan Muhammed Fethî ed-Dureynî, Mâlikîler'e ait olan görüşünü hem ekonomik hem de sosyal dayanışmanın sağlanması amacıyla bireysel hakların fert yararına sınırlandırılması kapsamında değerlendirmektedir.^[67] Dureynî'nin rüşt sahibi bir kadının malî tasarruf yetkisinin olduğunu ve malında dilediği gibi tasarrufta bulunabileceğini kabul etmekle birlikte bu sınırlandırmayı ailedeki malî dayanışmanın sağlanması için zorunlu olarak gördüğü belirtilmektedir.^[68]

Dureynî'ye göre, ilk etapta fert yararına gibi görünen bu dayanışma aslında toplumun bir parçası olan ailenin kendi içerisindeki dayanışmayı sağlaması bakımından da kamu yararına dır.^[69] Ayrıca İslam'daki yardımlaşma ve dayanışma prensibinin zorunlu bir sonucudur.^[70] Bu açıdan Dureynî'nin görüşünü, ailenin ve toplumun maslahatı açısından temellendirmeye çalıştığı görülmektedir. Fakat onun bu gerekçesini temellendirilmesine yönelik bazı eleştiriler bulunmaktadır. Örneğin günümüz araştırmacılarından Halit Çalış, Dureynî'nin görüşünün, nasları anlama ve yorumlama yöntemi olan gâi yorumun amacından saptırılmasının tipik bir örneği olduğunu ifade etmektedir.^[71]

Görüldüğü üzere kadının malı üzerindeki tasarruf yetkisi ister kocanın velâyet hakkı isterse bununla ilişkili olan ihtibas hakkı gerekçesiyle olsun bir şekilde sınırlandırılmaktadır. Bunun sonucunda kadının ya maaşının bir kısmıyla ailenin masraflarını karşılaması ya da maaşından belli bir miktarı kocasına vererek bu şekilde aile bütçesine katkıda bulunması gerektiği düşünülmektedir. Fakat daha önce de geçtiği üzere kadının malî tasarruf yetkisine işaret eden çok sayıda nas bulunmaktadır. Örneğin rüşt çağına ulaşan kimsenin mallarının teslim edilmesinin gerekliliğine işaret eden Nisâ sûresinin 6. âyetinde kadınla erkek arasında bir ayırım yapılmamıştır. Benzer şekilde Ahzâb sûresinin 35. âyeti de sadaka verme konusunda kadın ve erkek arasında herhangi bir ayırım olmadığını göstermektedir. Bu açıdan kadının zekât ve sadaka vermekle sorumlu olduğunu ifade eden âyet^[72] ve hadislerin^[73] varlığı da bu durumu desteklemektedir.^[74] Ayrıca kadının mehir ve nafaka gibi malî haklarına dair hukukî düzenlemelere naslarda açık bir şekilde yer verilmektedir. Hatta kadının malı ne kadar çok olursa olsun, kocanın kadına verdiği malı geri almaması gerektiği ve o mal üzerinde hakkı olmadığı vurgulanmakta^[75] ve malların bâtil yollarla yenilmemesi gerektiği bildirilmektedir.^[76]

Konuya ilişkin hadislerde de kadının malî tasarruf yetkisine ve aile bütçesine katkıda bulunduğu işaret edilmektedir. Örneğin Hz. Peygamber'in eşlerinden Zeynep bint Cahş^[77], Ümmü Seleme ve Ebû Tâlib'in hanımı Esmâ bint Ümeys^[78] ile Hz. Ebu Bekir'in kızı Esmâ^[79] gibi o dönemde

[66] İbn Rüşt, *Bidâyetü'l-müctehid*, 4/1198; Desûki, *Hâşiyetü't Desûki*, 4/500; Dureynî, *el-Hak* 242; Halit Çalış, "Teberru Ehliyeti Bağlamında Kadının Mâli Özerkliğinin Erkeğin İznine Bağlanması", *Marife*, 4/1, (2004),14.

[67] Dureynî, *el-Hak* 242.

[68] Dureynî, *el-Hak*, 247-248; Halit Çalış, "Teberru Ehliyeti Bağlamında Kadının Mâli Özerkliğinin Erkeğin İznine Bağlanması", 20-21.

[69] Ahmet Yaman, "Mâkasid ve İctihad," *İslam Hukuk Felsefesi Araştırmalar*, (Konya: 2002); Halit Çalış, "Teberru Ehliyeti Bağlamında Kadının Mâli Özerkliğinin Erkeğin İznine Bağlanması", 21.

[70] Dureynî, *el-Hak*, 249; Halit Çalış "Teberru Ehliyeti Bağlamında Kadının Mâli Özerkliğinin Erkeğin İznine Bağlanması", 21.

[71] Halit Çalış, "Teberru Ehliyeti Bağlamında Kadının Mâli Özerkliğinin Erkeğin İznine Bağlanması", 21.

[72] İlgili bazı ayetler için bkz.; el-Bakara, 2/43, 177; el-Ahzâb, 33/35.

[73] İlgili bazı hadisler için bkz.; Nesâi, Zekât, 56; Tirmîzi, Zekât, 12.

[74] Muhammed Zuhaylî, "Amelü'l Meret'i Hârice'l Beyt'i ve Eseruhu fi'l Hilâfâti'z- Zevciyyeti", 351.

[75] İlgili bazı ayetler için bkz; en-Nisâ, 4/20-21.

[76] en-Nisâ, 4/29.

[77] Ebû Abdullah Muhammed Sa'd b. Meni' ez-Zühri, İbn Sa'd, *et-Tabâkâtül'l-kübrâ*, (Beyrut: Dâru's- Sâdır) 8/108.

[78] İbn Sa'd, *et-Tabâkâtül'l-kübrâ*, 8/282.

[79] İbn Sa'd, *et-Tabâkâtül'l-kübrâ*, 8/252.

bazı kadınların deri tabaklayarak kazanç elde ettikleri ve bu kazançlarıyla bazen aile bütçesine katkıda bulundukları bazen ise ailenin geçimini tamamen sağladıkları belirtilmektedir.^[80] Buna ek olarak İbn Sa'd'ın aktardığı bir rivâyette, Abdullah b. Mes'ud'un hanımı Râita bint. Ruâviye es-Sakafiyye'nin, deriden yaptığı ürünleri sattığı ve elde ettiği kazancı mal varlığı olmayan kocasını ve oğlunu geçindirmek için harcadığı dile getirilmektedir.^[81] Bu rivâyetlere ilaveten Hz. Peygamber döneminde kadınların mal varlığına sahip olduğunun, çalıştığının, malını işleterek kazanç elde ettiğinin ve aile bütçesine katkıda bulunduğunun en önemli örneği ise ticaretle uğraşan eşi Hz. Hatice'dir.^[82] Yukarıda zikredilen naslarda açık olarak bildirildiği gibi İslam hukukunda da mal ayrılığı ilkesi geçerlidir ve cumhurda kadının bizzat malî tasarruf yetkisine sahip olduğunu ifade etmektedir.^[83]

3. Eşler Arasındaki Anlaşmayı ve Örfü Esas Alan Yaklaşımlar

Kadının aile bütçesine katkıda bulunmasıyla ilgili konular daha önce de belirtildiği üzere onun çalışmasına yönelik görüşlerle yakından ilişkilidir. Eşler arasındaki anlaşmayı esas alan fakihler de kadının bütçeye katkıda bulunmasını, eşlerin kadının çalışması ve bütçeye katkısı konusunda ortak bir karar üzerine anlaşma yapıp yapmaması üzerinden değerlendirmişlerdir. Bu yaklaşıma sahip olan fakihlerin, ailenin ve toplumun maslahatını ön planda tuttıkları görülmektedir. Çünkü onlar, kadının bütçeye katkıda bulunmasına ilişkin meselelerin eşler arasında bir problem teşkil etmemesi için, evlilik sözleşmesi esnasında ya da sonrasında eşlerin kendi aralarında yaptıkları bir anlaşmaya dayalı olarak düzenlenmesi gerektiği görüşüne sahiptirler.^[84] Konuyu, anlaşmanın olup olmadığına göre değerlendiren fakihler, kadının bütçeye katkıda bulunmasıyla ilgili çeşitli durumlar üzerinde durmuşlardır.

3.1. Anlaşmanın Olması Halinde

3.1.1. Çalışmayı Esas Alanlar

Fakihlerin kadının aile bütçesine katkıda bulunmasına ilişkin değerlendirmelerinin ilk ikisi, eşler arasında evlilik sözleşmesi esnasında ya da sonrasında kadının çalışmasına yönelik yapılan anlaşmanın mahiyetiyle ilgilidir. Çünkü hem klasik hem de modern dönemde kadının çalışmak için öncelikle kocasının onayını alması gerektiği üzerinde durulmuştur.^[85] Kadının bütçeye katkıda bulunmasının gündeme gelmesi için ise ilk önce eşlerin kadının çalışması hususunda ortak bir karara sahip olmaları gerektiği düşünülmektedir. Bu düşüncede üzerinde durulan ilk durum, kadının evlenmeden önce çalışıyorsa çalışmaya devam etmek istediğini, çalışmıyorsa da evlendikten sonra çalışmak istediğini evlilik sözleşmesi sırasında kocasına şart koştuğu durumdur.^[86]

[80] Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz.; Elnure Azizova, *Hz. Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler*, (Beirut: İsam Yay. İstanbul, 2018).138-139.

[81] İbn Sa'd, *et-Tabâkâtül'l-kübrâ*, 8/290; İbn Hanbel, *el- Müsned*, 3/503.

[82] Kutub Mustafa Sânu, "Fi Menheciiyetü't- teâmili mea kadâyâ'l mer' ve dabi ve vezâifihâ't- terbeviyyeti ve'l ictimâiiyyeti, ve'l iktisadiyyeti ve's-siyasiyyeti fi dav'i nusûsu-s-şer'i", *Mecelletü'l Mecmau'l Fikhi'l İslâmî ed-Duvelî*, 4/17 (2009), 225.

[83] Kâsanî, *Bedâiu's- Sâni*, 2/240; Mâverdi, *Hâvi'l Kebîr*; 8/19; Ebû'l-Hasan Alaeddin Ali b. Süleyman b. Ahmed, *el-İnsaff ma'rifeti'r-racih mine'l-hilaf ala mezhebi'l-İmami'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, 5/289; Hilye bnt. İbrahim et- Tuveycerî, *Amelü'l mer'e fi'l fikhi'l İslâmî*, (Suud: Doktora Tezi, 2010), 430; Veysel Nargül, "Karı-Koca Mallarının İdaresi Üzerine Mukayeseli Bir Etüd", 310.

[84] Ravlâ Mahmûd Hâfız Heyt, *Kadâyâ'l Mer'e beyne's-şer'ati'l İslâmiyye ve'l mevâsık ed-devliyye dirâseti mukârene*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Ürdün: 2005), 300; Muhammed Zuhaylî, "Amelü'l Meret'i Hârice'l Beyt'i ve Eseruhu fi'l Hilâfâti'z-Zevciyyeti", 355, 367; Cemâl Ahmed Zeyd Kaylânî, "Hakku't-tasarrufi' ez- Zecveti bi râtibi'l vazîfiyyeti ve Eseru zâlike ala istikrâri hayâtiha ez-Zevciyyeti", 553-554.

[85] İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 4/309-310; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ*; 4/412-413; Büceyrimi, *Büceyrimi ale'l-hatib*, 4/253-256; Desûkî, *Hâşiyetü't Desûkî* 2/514; Hind Mahmûd el- Havlî, *Amelü'l Mer'e (Davâbituhu, Ahkâmuhu ve Semerâtuhu*, 124-125; Abdu'l Lâtif Mahmûd Âli Mahmûd, "İhtilâfati'z-Zevci ve'z-zevceti'l Muvazzafeti", 432-434; Abdusselâm b. Muhammed eş-Suveyr, "Eseru Amelü'l Mer'e fi-n- Nafakati'z- Zevciyye", 43.

[86] Ravlâ Mahmûd Hâfız Heyt, *Kadâyâ'l Mer'e beyne's-şer'ati'l İslâmiyye ve'l mevâsık ed-devliyye dirâseti mukârene*, 300.

Bu durumda kadın kazancıyla istediği gibi tasarrufta bulunma hakkına sahip olur. Aile bütçesine katkıda bulunmak zorunda değildir çünkü eşler arasında buna ilişkin bir anlaşma yapılmamıştır.^[87]

Klasik fıkıh kaynaklarında bu konu genel olarak akitlerde şart koşma kapsamında ve şartın bağlayıcılığına yönelik temel ilkeler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Özel olarak da nikah akdinde koşulan şartlara ilişkin örnekler üzerinden ele alınmıştır. Mezheplerin konuya yaklaşımı daha çok şartın, akdin muktezâsına uygun olup olmamasına göre değişmektedir. Örneğin mehrin vadeli ya da peşin olarak ödenmesi gibi nikah akdinin muktezâsına aykırı olmayan şartların yerine getirilmesi gerektiği, kadına nafaka ya da mehir verilmeyeceği şeklinde akdin muktezâsına aykırı olan şartların ise fasit olduğu konusunda fakihler arasında ittifak bulunmaktadır.^[88]

Hanefî ve Şâfiî fakihlerden bir kısmı ile İbn Hazm çalışma şartının bağlayıcı olmadığını ve kocanın bu şartı yerine getirmek zorunda olmadığını ifade etmiştir. Onlara göre bu şart, kocanın akitle sabit olan ihtibas/temkin ve teslim hakkının ortadan kalkmasına sebep olmaktadır.^[89] Bu görüş sahipleri; Hz. Peygamber'in Allah'ın kitabında bulunmayan bir şartın şart koşulamayacağına dair rivâyeti^[90] olduğunu ve kadının çalışmasının da Allah'ın kitabında olmayan, akdin muktezâsına aykırı bâtil bir şart olduğunu ifade etmektedirler. Bu sebeple de şartın geçerli ve bağlayıcı olmadığını düşünmektedirler.^[91] Mâlikî fakihler de şartın koca açısından bağlayıcı olmadığını ancak onun bu şartı yerine getirmesinin müstehab olduğu görüşündedir.^[92]

Hanbelî mezhebi ve İbn Teymiyye'nin de tercih ettiği görüşe göre ise şart sahih ve bağlayıcıdır.^[93] Dolayısıyla akit esnasında kocanın, kadının çalışma şartını kabul etmesi, onun çalışmasına izin verdiği anlamına gelmektedir ve kocanın şartı yerine getirme sorumluluğu bulunmaktadır. Hanbelîler akitleri yerine getirme emrinin bulunduğu âyetleri görüşlerine delil olarak getirmektedirler. Nitekim Allah Teâla Mâide sûresinin birinci âyetinde... *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ* "*Ey iman edenler! Sözleşmeleri yerine getirin...*"^[94] buyurmaktadır. Bu sebeple kadının çalışma şartı da âyetin kapsamına girmektedir. Zira nikah da bir akit ve bu âyet akitlerin geneli için geçerlidir. Özellikle nikah akdinde koşulan bir şartın yerine getirilmesi diğer akitlerdeki şartlardan daha önceliklidir. Çünkü kadının bu şartın yerine getirilmemesine rızası yoktur.^[95] Ayrıca Hz. Peygamber, kadının kocaya helal kılınmasının Allah'ın kelimesi ile olduğunu bildirerek onun haklarına riâyet etmenin önemine işaret etmiştir. Bunun yanı sıra, helali haram haramı da helal kılmayacak şartların geçerli olduğunu da bildirmektedir. Dolayısıyla kadının çalışmak istediğini şart koşmasında, akdin muktezâsına aykırı bir durum yoktur. Bu sebeple şart bağlayıcıdır ve kocanın şartın gereğini yerine getirmesi gerekir.^[96]

Çağdaş dönemdeki bazı fakihler de klasik dönemdeki fakihlerle benzer şekilde, kadının bütçeye katkısının, nikah sözleşmesi sırasında ya da sonrasında kadının çalışma şartı koşmasına ve eşlerin bu konuda anlaşmalarına bağlı olduğunu düşünmektedir.^[97] Ayrıca onlar, kadının çalışması

[87] Muhammed Zuhaylî, "Amelü'l Meret'i Hârice'l Beyt'i ve Eseruhu fi'l Hilâfâtî'z- Zevciyyeti", 369.

[88] Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi*, 2/256; Desûkî, *Hâşiyetü't- Desûkî*, 2/237; İbn Kudâme, *Muğnî*, 7/14.

[89] İbnü'l Hümmam, *Fethu'l Kadîr*; 3/ 336; Mâverdî, *Hâvi'l Kebîr*, 12/136; Şirbinî, *Muğni'l Muhtaç*; 4/377; İbn Hazm, *Muhallâ*, 9/126.

[90] Buhari, *Kitâbu's- Şurut*, 3/335.

[91] Şâfiî, *el-Ümm*, 5/ 74; Mâverdî, *Hâvi'l Kebîr*, 12/ 13.

[92] İbn Cüzey, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed, *el-Kavânînu'l-fıkhiyye fi telhîs mezhebi'l-Mâlikîyye ve't-tenbîh alâ mezhebi's-Şâfiyye ve'l-Hanefiyye ve'l-Hanbeliyye*, thk. Abdullah Kerim Fudayli, (Beyrut: Mektebetu'l aşeriyye, 2000), 164.

[93] İbn Kudâme, *Muğnî*, 9/483; Merdâvi, *İnsaf*, 8/152; Buhûtî, *Keşşâfu'l Kınâ*, 7/ 2446

[94] Mâide, 5/1.

[95] İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l Fetevâ*, 29/163.

[96] İbn Kudâme, *Muğnî*, 9/485; Buhûtî, *Keşşâfu'l Kınâ*, 7/2446-2447; İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l Fetevâ*, 29/150.

[97] Ravlâ Mahmûd Hâfız Heyt, Kadâya'l Mer'e beyne's-şer'iati'l İslâmiyye ve'l mevâsik ed-devliyye dirâseti mukârene, 300; Cemâl Ahmed Zeyd Kaylânî, "Hakku't-tasarrufi" ez- Zecveti bi râtibi'l vazîfiyyeti ve Eseru zâlike ala istikrârî hayâtiha ez-Zevciyyeti", 553-554.

ve aile bütçesine katkıda bulunmasına ilişkin meselelerin güncel meseleler olduğunu ve sadece evlilik sözleşmesiyle taraflara yüklenen haklar ve sorumluluklar açısından değerlendirilmesinin yeterli olamayacağını ifade etmektedirler. Bu açıdan çalışma konusunda eşler arasında ortak bir karara varıldıktan sonra ilk olarak kadının bütçeye katkıda bulunup bulunmayacağı meselesine açıklık getirilmesi, sonrasında ise bütçeye hangi oranda katılacağına belirlenmesi hususunda anlaşmaları gerektiğini belirtmektedirler.^[98]

Bütçeye katkı konusunda kadının çalışmasının esas alındığı ikinci durum ise kadının evlilik sözleşmesi esnasında çalışmak istediğine ilişkin bir beyanda bulunmadığı, kocanın da evlendikten sonra kadının çalışmasına razı olduğu durumdur.^[99] Akit esnasında çalışma şartının koşulmadığı böyle bir durumda önemli olan eşler arasında kadının bütçeye katılması hususunda belli bir miktar üzerinde anlaşma yapılıp yapılmadığıdır. Eşler arasında belli bir miktar üzerine anlaşma yapılmamışsa, kadının maaşından kocanın bir miktar alması söz konusu değildir. Çünkü burada koca ihtibas hakkından kendi rızasıyla vazgeçmiştir. Bu nedenle de evin malî idaresinden kendisi sorumludur. Ancak belli bir miktar üzerinde anlaşma yapılmışsa, kadının belirlen miktarda aile bütçesine katkıda bulunması gerekir.^[100]

3.1.2. Aile Bütçesine Katkıyı Esas Alanlar

Aile bütçesine katkıya yönelik anlaşmayı esas alan fakihler; kadının çalışması hususunda eşler arasında bir anlaşmanın olduğunu varsaymaktadır. Bu nedenle onların dikkate aldığı durumlarda, yapılan anlaşmanın mahiyeti, kadının bütçeye katkısı konusunda bir miktarın belirlenip belirlenmemesine göre değişmektedir.

3.1.2.1 Miktar ve Oran Belirleyenler

Çağdaş fakihlerin bir kısmı eşlerin belli bir miktar veya oran üzerinden anlaşma yapması gerektiğini düşünmektedir. Burada eşlerin anlaştıkları miktar veya orana uymaları gerekir.^[101] Yapılan bu anlaşma taraflar açısından bağlayıcıdır ve anlaşmanın yapıldığı şekliyle geçerlidir. Nitekim Abdu'l Lâtif Mahmûd, Tantâvi'nin karı-kocanın aile bütçesine katkısının gelirleri oranında paylaşılması gerektiğine ilişkin görüşünü aktarmaktadır. Tantâvi'ye göre ailenin aylık harcaması 500 dinar, kocanın gelirinin 600 kadının gelirinin ise 400 dinar olması durumunda, kocanın aile bütçesine 300 kadının ise 200 dinar katkıda bulunması gerektiği ifade edilmiştir.^[102]

Eşlerin bu konuda anlaşmalarına yönelik diğer bir görüşte ise net bir miktar belirtilmemekle birlikte belli bir oran belirlenmiştir. Burada ailenin masraflarının üçte birini kadının, üçte ikisini ise kocanın karşılaması gerektiği belirtilmiştir. Bununla ilgili olarak, Karâdâvi'nin kadının evin masraflarının üçte birini karşılamak üzere maaşıyla aile bütçesine destek olması gerektiğine ilişkin görüşü aktarılmıştır. Bu görüşte kadının evin masraflarının üçte birlik oranını, kocanın ise üçte ikilik oranı karşılaması gerektiği ifade edilmektedir.^[103]

3.1.2.2 Miktar ve Oran Belirlemeyenler

Çağdaş fakihlerin bir kısmı da miktar belirlememekle birlikte kadının aile bütçesine katkısında evin masraflarının zorunlu/temel ihtiyaçlar ve bunların dışındaki diğer ihtiyaçlar olarak iki

[98] Muhammed Zuhaylî, "Amelü'l Meret'i Hârice'l Beyt'i ve Eseruhu fi'l Hilâfâtî'z- Zevciyyeti", 355, 367.

[99] Abdu'l Lâtif Mahmûd Âli Mahmûd, "İhtilâfâtî'z-Zevci ve'z-zevceti'l Muvazzafeti", 438.

[100] Muhammed Zuhaylî, "Amelü'l Meret'i Hârice'l Beyt'i ve Eseruhu fi'l Hilâfâtî'z- Zevciyyeti", 369.

[101] Cemâl Ahmed Zeyd Kaylânî, "Hakku't-tasarufi' ez- Zecveti bi râtibî'l vazîfiyyeti ve Eseru zâlike ala istikrârî hayâtîha ez-Zevciyyeti", 553-554.

[102] Abdu'l Lâtif Mahmûd Âli Mahmûd, "İhtilâfâtî'z-Zevci ve'z-zevceti'l Muvazzafeti," 444.

[103] Cemâl Ahmed Zeyd Kaylânî, "Hakku't-tasarufi' ez- Zecveti bi râtibî'l vazîfiyyeti ve Eseru zâlike ala istikrârî hayâtîha ez-Zevciyyeti", 553; Abdu'n- Nâsır Mûsa Ebû'l Basl, "el-Hilâfâtî'z- Zevciyyeti havli ishâmî'l mer'eti'l Âmiletî fi Mâliyyeti'l Usreti", 398-399.

kısmı ayrılabilceğini düşünmektedir. Bu bakımdan genellikle nafaka sorumluluğuna dahil olan temel ihtiyaçların koca tarafından, bunun dışındaki ihtiyaçların ise kadın tarafından karşılanması gerektiği belirtilmektedir.^[104] Dolayısıyla evin giderleri içerisinde kadının hangi masraflara katkıda bulunması gerektiğine ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Çünkü evin malî açıdan idaresi aileden aileye değişiklik arz etmektedir. Bu nedenle her ailedeki bütçe yönetimi birbirinden farklıdır. Fakat buradaki en önemli husus kadının daha çok hangi oranda bütçeye katkıda bulunması gerektiği ve hangi masrafları karşılaması gerektiğinin belirlenmesidir.^[105]

3.2. Anlaşmanın Olmaması Halinde

Fakihlerin konuya ilişkin değerlendirdikleri bir diğer husus da kadının çalışmasına ya da doğrudan bütçeye katkısına ilişkin eşler arasında açık bir şekilde anlaşmanın yapılmadığı durumlarıdır. Burada üç durum söz konusudur. Kadının maaşından belli bir miktarı, çocuklarına ve kocasına tatavvu niyetiyle verdiği ilk durumda, kadın malında ve kazancında kendisi tasarrufta bulunur ve bu şekilde eşle iyi geçinmenin gereğini yerine getirmiş olur. Ki bu eşler arasında çok yaygın bir uygulamadır.^[106]

Eşler arasında anlaşmanın olmadığı ve kadının maaşından kocasına vermek istemediği ikinci durumda, kadının maaşı kendisine aittir. Böyle bir durumda koca, kadının maaşından kendisine belli bir miktar vermesi için talepte bulunamaz. Zira kadının hem maaşı hem de maaşı üzerindeki tasarruf yetkisi kendisine aittir. Çünkü bu kazanç kadının kendi emeğinin yani çalışmasının karşılığıdır. Bu sebeple kadın maaşı üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunabilir. İsterse teberruda bulunur isterse de maaşıyla yatırım yapar. Bu bakımdan kocanın, maaşından vermesi için kadını zorlamaya hakkı yoktur. Ancak burada kadının çalışmasına ilişkin eşler arasında bir anlaşma da olmadığı için, koca kadının çalışmasına engel olabilir. Çünkü böyle bir durumun kocanın, ihtibas hakkından ferâgat etmesinin karşılığını almasına engel teşkil edeceği belirtilmiştir.^[107]

Eşlerin yaşadıkları bölgede geçerli olan örfün ya da anlaştıklarına delâlet eden hallerin dikkate alındığı üçüncü durumda ise; kadının aile bütçesine katkıda bulunması söz konusuysa öncelikle burada geçerli olan örf esas alınır.^[108] Koca nikah akdi esnasında kadının çalıştığını biliyorsa ya da zımnen dahi olsa kadının çalışmasına razı olmuş ve itiraz etmemişse burada da örf ve eşlerin anlaştıklarına delâlet eden haller geçerli olur. Dolayısıyla bu durumda kadının bütçeye katkısına yönelik hüküm, eşlerin yaşadıkları bölgedeki yaygın örf ve aralarındaki anlaşmaya göre belirlenir.^[109]

Yukarıdaki görüşlerin genelinden anlaşılacağı üzere hem klasik hem de modern dönemde çalışan kadının kazancının değerlendirilmesinde alınan temel kriter, öncelikle kadının çalışması, sonrasında ise kadının aile bütçesine katkıda bulunması konusunda eşler arasında bir anlaşmanın olup olmamasıdır. Belirtildiği üzere bu durum klasik dönemde daha çok evlilik sözleşmesi esnasında ya da sonrasında koşulan şartın bağlayıcılığı üzerinden ele alınırken, modern dönemde hem şart koşulması hem de doğrudan bir anlaşmanın olup olmaması üzerinden tartışılmaktadır. Modern dönemde konunun daha da detaylı ve çeşitli durumlar açısından ele alınarak tartışılmasının temel sebebi, günümüzde değişen ve dönüşen sosyo-kültürel ve ekonomik yapının aile ve toplum üzerindeki artan etkisidir. Klasik dönemde kadının bütçeye katkısına ilişkin tartışmalar daha çok tek gelirli aileler üzerinden formülize edilirken, günümüzde bu formülasyonun çift

[104] Hannân Ahmed el-Kattân, "Amelü'z- Zevce Eseruhu fi Nafakatiha'l usriyye", 222-224.

[105] Abdu'l Lâtif Mahmûd Âli Mahmûd, "İhtilâfati'z-Zevci ve'z-zevceti'l Muvazzafeti," 444-446.

[106] Mahmûd İbrahim el- Heyetî, "Müşâreketü'l Mer'eti fi'n- Nafâkati", 2366; Muhammed Zuhaylî, "Amelü'l Meret'i Hârice'l Beyt'i ve Eseruhu fi'l Hilâfati'z- Zevciyyeti", 369.

[107] Muhammed Zuhaylî, "Amelü'l Meret'i Hârice'l Beyt'i ve Eseruhu fi'l Hilâfati'z- Zevciyyeti", 370.

[108] Muhammed- Şuveyr, "Eseru Amelu'l Mer'e fi-n- Nafakati'z- Zevciyye", 45-46.

[109] Muhammed Zuhaylî, "Amelü'l Meret'i Hârice'l Beyt'i ve Eseruhu fi'l Hilâfati'z- Zevciyyeti", 356.

gelirli ailelere evrildiği görülmektedir. Bu durum, konunun hem ekonomik ve sosyolojik hem de hukuki açıdan bütüncül bir bakışla değerlendirilmesini de zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan ailenin maslahatı gereği, çift gelirli ailelerde eşlerin birbirlerinin haklarına riâyet etmeleri, ailenin malî giderlerini karşılama noktasında birbirlerine yardımcı olmaları ve zorluk çıkarmamaları gerekmektedir. Nitekim, evlilik sözleşmesi esnasında ya da sonrasında eşlerin anlaşmaları ve bu anlaşmanın gereğini yapmaları aslında bazı ayetlerde^[110] bildirildiği üzere onların mârufa göre davrandıklarının ve karşılıklı rızaya dayalı olarak istişâre ettiklerinin bir göstergesidir. Ayrıca günümüzde İslam hukukunun uygulandığı ve mal ayrılığı ilkesinin geçerli olduğu bazı ülkelerde de kadının aile bütçesine katkıda bulunmasına ilişkin benzer görüşler bulunmaktadır.^[111] Türk Medeni Kanunu'nun da (TMK) ise yasal mal rejimi eşlerin edinilmiş mallara katılmasıdır. Ancak eşlerin mal rejimi sözleşmesiyle kanunda belirlenen mal ortaklığı ve mal ayrılığı gibi diğer rejimlerden birini kabul edebileceği ifade edilmektedir.^[112]

Sonuç

Günümüzde her iki eşin de çalıştığı çift gelirli ailelerde eşler arasındaki temel problemlerden biri kadının kazancıyla aile bütçesine katkıda bulunmasının gerekli olup olmadığıdır. Hem klasik hem de modern dönemde, kadının bütçeye katkıda bulunması meselesi bu zorunluluk üzerinden tartışılmıştır. Bu tartışmalara bağlı olarak her iki dönemin de üç farklı yaklaşımı içerdiği söylenebilir. Merkezinde eşlerin hak ve sorumlulukları bulunan bu yaklaşımların ortak noktasını, nafaka hak ve sorumluluğunun belirlenmesinde evlilik sözleşmesine yüklenen anlam oluşturmaktadır. Bu açıdan eşlerin hak ve sorumluluklarının belirlenmesine ilişkin görüşlerin kadının aile bütçesine katkıda bulunması konusunda doğrudan etkisi olduğu sonucu ulaşılmıştır.

Eşlerin hak ve sorumluluklarını esas alan ilk yaklaşımda hâkim görüş, kadının aile bütçesine katkıda bulunmak zorunda olmadığıdır. Buradaki en önemli gerekçeler; kadının malî sorumluluğunun olmaması ve kocanın evlilik sözleşmesiyle birlikte elde ettiği ihtibas, temkin ve teslim gibi haklarına kadının riâyet etme sorumluluğunun olmasıdır. Bu görüşte kadının aile bütçesine katkıda bulunmasının kendi tercihiyle bırakıldığı, genellikle de mendup kapsamında kabul edildiği görülmüştür. Kadının bütçeye katkıda bulunmak zorunda olduğunu ileri sürenlerin ise; kadının ev içerisindeki görevlerini ve kocasına karşı sorumluluklarını, kocanın ise evin geçim sorumluluğunu tam olarak yerine getir(e)memesini gerekçe olarak sundukları tespit edilmiştir.

Malî tasarruf yetkisini ve mal rejimini esas alan ikinci yaklaşımda, kadının mutlak tasarruf yetkisine sahip olduğunu düşünenlerin, onun aile bütçesine katkıda bulunmak zorunda olmadığını, kadının malî tasarruf yetkisinin kısmen ya da tamamen sınırlandırılması gerektiğini düşünenlerin ise, ailenin ve toplumun maslahatının gözetilmesi ve kadının malında kocasının tasarruf hakkı olduğu gibi bazı gerekçelerle aile bütçesine katkıda bulunması gerektiğini savundukları görülmüştür.

Eşler arasındaki anlaşmayı ve örfü esas alan üçüncü yaklaşımda ise, eşlerin evlilik sözleşmesi esnasında ya da sonrasında öncelikle kadının çalışması ardından aile bütçesine katkıda bulunması hususunda bir anlaşma yapmaları ve ortak bir karara varmalarının öncelendiği sonucuna ulaşılmıştır.

[110] İlgili bazı ayetler için bk.; Bakara, 2/233; Nisa, 4/29.

[111] Ayrıntılı bilgi için bkz.; Ürdün Ahvâli-ş Şahsiyye Kanunu, (<https://www.aliftaa.jo/ShowContent.aspx?Id=205#.Y7QJMKShkwA>); Fas Müdevvenetü'l Ustrâ <https://justice.gov.ma/procedures-judiciaires-category/%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%B6%D8%A7%D8%A1-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AF%D9%86%D9%8A/> (Ayrıca konuyla ilgili detaylı bilgi için bk.; Ahmet Temel, Güncel Uygulamalarıyla İslam Aile Hukuku, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2020, s. 220-221.

[112] TMK, md. 202 (mevzuat.gov.tr); Ayrıca konuyla ilgili detaylı bilgi için bk.; Merve Yiğitoğlu, İslam Aile Hukuku Açısından Mal Rejimi Sözleşmeleri, Kitâbî Yayınları, İstanbul, (2024).

Kadının aile bütçesine katkıda bulunması hususunda en isabetli yaklaşım kanaatimizce, eşler arasında anlaşma yapılması gerektiğini düşünen üçüncü yaklaşımdır.

Burada en önemli kriter, anlaşmanın akit esnasında ya da sonrasında özellikle şarta bağlı olarak yapılması halinde, koşulan şartın nikah akdinin muktezâsına uygun olup olmadığının belirlenmesidir. Bu yaklaşımın temelinin, klasik dönemdeki fakihlerin nikah sözleşmesinde koşulan şartlara ilişkin belirledikleri temel ölçüte dayandığı tespit edilmiştir. Nikah akdinde koşulan bir şartın yerine getirilmesinin diğer akitlerdeki şartlardan daha öncelikli olduğunu delilleriyle birlikte ortaya koyan Hanbeli mezhebi ve İbn Teymiyye'nin görüşü de bu yaklaşımı desteklemektedir. Her iki taraf açısından da bağlayıcı olan bahsi geçen anlaşma, ailedeki bütçe yönetimi noktasında eşler arasında ortaya çıkması muhtemel problemlerin önüne geçme mahiyetindeki bir çözüm önerisidir. Bu hususta bize göre de asıl yapılması gereken, günümüz şartlarını da göz önünde bulundurarak naslarda bulunan temel kriterleri esas almak ve eşler arasında problem teşkil etmesi muhtemel meselelere ilişkin çözüm odaklı yaklaşımlar ortaya koymaktır.

Kaynakça

- Acar, Halil İbrahim. *İslam Hukukunda Kadınlara Yönelik Hükümler*, İstanbul, Ensar Yayıncılık, 2021.
- Adnan Şevâbek. *Amelü'l Mer'e fi'l Fıkhi'l İslâmî*, Amman: Dârü'l Esediyye, 2007.
- Albayrak, Şule, *Kadın Olmak (İslam, Gelenek, Modernlik ve Ötesi)*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2019.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa Hanefi. *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, 12 Cilt. Beyrut: Dârü'l Fikr, 1990.
- Azizova, Elnure. *Hız. Peygamber Döneminde Çalışma Hayatı ve Meslekler*, İstanbul: İsam Yayınları, 2018.
- Baltacı, Ali. "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 5/1, (2019), 368-388.
- Buhârî, Burhanüddin Mahmûd b. Ahmed b. Abdilaziz Merğînânî Burhaneddin. *el-Muhitü'l-Burhânî fî'l-fıkhi'n-Nu'mani*, thk. Ahmed İzzû İnâye ed-Dımaşkî, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*, thk. Mustafa Dîb el-Buga, 5 Cilt. 2. Basım. Dımaşk: Dâru Ulûmu'l-İnsâniyye, 1993.
- Buhûtî, Selâhuddin Mansûr b. Yunus. *Keşşâfu'l-kınâ'an metni'l-İkna'*, thk. Muhammed Emin Zinnâvi, Beyrut: Âlemu'l Kütüb, 1997.
- Büceyrimi, Süleyman b. Muhammed b. Ömer. *Büceyrimi ale'l-hatib*, 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l Kütübî'l İlmiyye, 1996.
- Cefrî, Usâme b. Hâşim b. İdrûs. *El-Âsârü'l İktisâdiyye ve'l İctimâiyye liamelî'l Mer'e*, Suud: Doktora Tezi, 2000.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî. *Kitâbu Ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Muhammed es-Sadık el-Kamhavi, 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, "t.y."
- Çalış, Halit. "Teberru Ehliyeti Bağlamında Kadının Mâli Özerkliğinin Erkeğin İznine Bağlanması", *Marife*, 4/1,(2004), 7-28.
- Demiröven, Necla Yasdıman. *Kur'an-Sünnet-Fıkıh Bağlamında Kadının Evlilikteki Hakları*, Cemre Yayıncılık, İzmir, 2013.
- Derdîr, Ebu'l-Berekât Sîdî Ahmed b. Muhammed. *eş-Şerhu's- sağîr alâ Akrabi'l-mesâlik ilâ mezhebi'l-İmâm Mâlik*, nşr. Mustafa Kemal Vâfî, 4 Cilt. Kahire: Dâru'l Meârif, "t.y."
- Desûki, Ebû Abdullâh Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Arafe. *Hâşiyetü't Desûki*, 4 Cilt. Dârü'l Fikr, "t.y."
- Dureynî, Muhammed Fethi. *el-Hak ve meda sultani'd-devle fî takyidihi*, Beyrut : Müessesetü'r- risâle, 1984.
- Dünya, Şevki Ahmed. "el- İslâmu ve devru'l usreti fi'l müctemi' ve mevkî'l mer'e fihî", *Mecelletü Mecmei'l Fıkhi'l İslâmî ed-Düvelî*, 4/17 (2009), 133-164.
- Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistani. *Sünenu Ebû Dâvud*, thk. Muhammed Avvame, Cidde, 4 Cilt. Dârü'l-Kible li's-Sekâfeti İslâmiyye, 1998.
- Ebû'l Basl, Abdu'n-Nâsır Mûsa "el-Hilâfâtü'z- Zevciyyeti havli ishâmi'l mer'eti'l Âmiletî fi Mâliyyeti'l Usreti". *Mecelletü'l Mecmau'l Fıkhi'l İslâmî ed-Düvelî, İhtilâfâtü-z Zevc ve Zevceti'l Muvazzafati*, 1/16 (2007). 385-416.
- Görgülü, Hasan Ali "İslam Hukukunda Kadının Malî Velâyeti ve Mal Varlığı Üzerindeki Tasarruf Ehliyeti", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, (2005), 25-57.

- Hân, Vahyeddîn. el- Mereti beyne'l İslam ve'l Hudârati'l Garbiyye, ter. Seyyid Reîs Ahmed en- Nedvî, Dâru'l Vefâ, 1994.
- Hattâb, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed Ruaynî. *Mevâhibu'l-Celîl li şerhi Muh-tasarı Halîl, nşr. Zekerıyyâ Umeyrât, 5 Cilt. Riyad: Dâru'l Âlemu'l Kütüp, 2003.*
- Havlî, Hind Mahmûd. *Amelü'l Mer'e (Davâbituhu, Ahkâmuhu ve Semerâtuhu, Dimeşk, 2001.*
- Heyetî, Mahmûd İbrahim, *Müşâreketü'l Mer'eti fi'n- Nafakati, Bahreyn: 2019.*
- Heyt, Ravlâ Mahmûd Hâfız. Kadâya'l Mer'e beyne's-şerâti'l İslâmiyye ve'l mevâsık ed-devliyye dirâseti mukârene, Ürdün: Doktora Tezi, 2005.
- İbn Cüzey, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed, *el-Kavânînu'l-fıkhiyye fi telhîs mezhebi'l-Mâlikiyye ve't-tenbîh alâ mezhebi's-Şâfiyye ve'l-Hanefiyye ve'l-Hanbeliyye, thk. Abdullah Kerim Fudayli, Beyrut: Mektebetu'l aşeriyye, 2000.*
- İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Mevsûatü'l-hadîsiyye (Müsnedü el-İmam Ahmed b. Hanbel), thk., Şuayb el-Arnaût vd., 50 Cilt. Beyrut: Müessesetür-Risâle, 2001.*
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed. *el-Muhallâ bi'l-âsâr, thk. Muhammed Münîr ed-Dimeşkî, 11 Cilt. Kahire: Mektebetu'l Cumhuriyyetü'l Arabiyye, 1970.*
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğni, thk. Abdusselam Muhammed Ali Şâhîn, 9 Cilt. Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, 2004.*
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed. *el-Kâfi fi fıkhi'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel, thk. Muhammed Züheyr eş-Şaviş, 5. Basım, 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1988.*
- İbn Nüceym, Zeynüddîn Zeyn b. İbrâhîm. *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik, thk. Zekerıyyâ Muhammed, Umeyrat, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut: 2013.*
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Kurtubi. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid, thk., Abdullah Abbâdî, 4 Cilt. Dâru's- Selâm, 1995.*
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed Sa'd b. Menî' ez-Zühri. *et-Tabâkâtül'l-kübra, 10 Cilt. Beyrut: Dâru's- Sâdır, "t.y."*
- İbn Teymiyye, Şeyhulislâm Takiyyüddin Ahmed b. Abdulhâlim. *Mecmû' Fetâvâ, tertib, Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım, 'bs.y', 37. Cilt. 't.y.'*
- İbn Âbîdîn, Muhammed Emin b. Ömer. *Hâşiyetu İbn Abidin Reddû'l-muhtar ala Dürri'l-muhtar, 6 Cilt. Beyrut, Dâru İhyâi't-Türasî'l-Arabî, 1987.*
- İbnü'l-Arabî, Ebu Bekir Muhammed b. Abdullah. *Ahkâmu'l-Kur'ân, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ', 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, "t.y."*
- İbnü'l-Hümâm, Kemalüddîn Muhammed b. Abdulvâhid. *Fethu'l-Kadîr, thk. Şeyh Abdurrezzak Mehdi, 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, 2003.*
- Kâsânî, Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâi'u's-Sanâi'u's-Sanâi' fi tertîbi's-şerâi', thk. Muhammed Adnan b. Yasin Derviş, 6 Cilt. Beyrut: Dâru' İhya et- Türâsî el- Arabî, 1997.*
- Kattân, Hannân Ahmed. "Amelü'z- Zevce Eseruhu fi Nafakatiha'l usriyye", 2009.
- Kaylânî, Cemâl Ahmed Zeyd. "Hakku't-tasarrufi' ez- Zecveti bi râtibi'l vazîfiyyeti ve Eseru zâlike ala istikrâri hayâtiha ez-Zevciyyeti", *Ulûmu's- Şeriati ve'l Kânun, 34, 2007.*
- Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, thk. Abdullah b. Abdul Muhsin et Türkî, 24 Cilt. Riyad: Müesseetü'r- Risâle, 2006.*

- Mahmûd, Abdu'l Lâtif Mahmûd Âli. "İhtilâfati'z-Zevci ve'z-zevceti'l Muvazzafati", *Mecelletü'l Mecmau'l Fıkhî'l İslâmî ed-Duvelî, İhtilâfâtü-z Zevc ve Zevceti'l Muvazzafati*, 1/16 (2007), 417-419.
- Mâverdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb. *el-Hâvi'l-Kebîr hüve Şerhu Muhtasaru'l Müzenî*, thk. Ali Muhammed Muavviz ve Adil Ahmed Abdülmevcûd, 19 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Merdâvi, *el-İnsaf fi ma'rifeti'r-racih mine'l-hilaf ala mezhebi'l-İmami'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, thk. Muhammed Hâmid el-Fîkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 12 Cilt. Beyrut, 1986.
- Mergînânî, Ebû'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedi*, 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- Meşal, Fâtıma İsmail Muhammed. "Amelü'z-Zevce ve Eserihu ale'l Alâkatî'l Maliyyeti beyne-z. Zevceyn" Ezher: "t.y".
- Kavârîr, Fâtıma Muhammed Alî. " Müşkiletü Amelü'l- Mer'e ve tarîkatü hallihâ alâ dav'il-Kitâb ve's-Sünnet, Dârü'l-Mektebe: Cidde, 2006.
- Köktaş,Yavuz. *Kadınla İlgili Hadisler*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2019.
- Nargül, Veysel Malî Tasarrufu Açısından İslam (Aile) Hukukunda Kadın, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 4/2 (2004), 301-321.
- Nargül, Veysel. "Karı-Koca Mallarının İdaresi Üzerine Mukayeseli Bir Etüd", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 20, (2012), 289-316.
- Nesâî, Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî. *Sahîhu Süneni'n-Nesâî*, 3 Cilt. Riyad, Mektebetü'l-Mârifeli-Neşrî ve't-Tevzî', 1998.
- Nevevi, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nuri. *el-Mecmu şerhi'l-Mühezzebe li's-Şirâzî*, 23 Cilt. Cidde:Mektebetü'l İrşâd, "t.y."
- Sânu, Kutub Mustafa. "Fi Menheciyyetü't- teâmili mea kadâyâ'l mer' ve dabtî ve vezâifihâ't- terbeviyyeti ve'l ictimâiyyeti, ve'l iktisadîyyeti ve's-siyasiyyeti fi dav'i nusûsu-s-şer'i", *Mecelletü'l Mecmau'l Fıkhî'l İslâmî ed-Duvelî*, 4/17 (2009), 207-235.
- Sânu, Kutub Mustafa. "Fi Nafakati'iz- zevceti ve mürettebiha ve ameliha,ru'yeti menheciyyeti", *Mecelletü'l Mecmau'l Fıkhî'l İslâmî ed-Duvelî, İhtilâfâtü-z Zevc ve Zevceti'l Muvazzafati*, 1/16 (2007), 461-506.
- Savaş, Rıza. *İslam'ın İlk Asrında Kadın*, İstanbul, Siyer Yayınları, 3.Basım, 2019.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *el-Mebsût*, 30 Cilt. Beyrut: Dârü'l Mârifeli, 1989.
- Şafiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas. *el-Ümm*, thc.Ahmed Bedreddîn Hassûn, 5 Cilt. Beyrut: Dâru Kuteybe, 1996.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed el-Hatîb. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*, nşr. Muhammed Halil Aytânî, 5. Cilt. Beyrut: Dâru'l Mârifeli, 1997.
- Şuveyr, Abdusselâm b. Muhammed, "Eseru Amelu'l Mer'e fi-n- Nafakati'z-Zevciyye", 2011.
- Temel, Ahmet. *Güncel Uygulamalarıyla İslam Aile Hukuku*, Kayıhan Yayınları, İstanbul: 2020
- Terzioğlu, Hülya. *Maturidi'de Kadın Algısı*, Gökkuşbu Yayınları, 2018.
- Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi. *Sünenü't-Tirmizi*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Tuveycerî, Hilve bnt. İbrahim. *Amelü'l mer'e fi'l fıkhi'l İslâmî*, Suud: Doktora Tezi, 2010.

Ürdün Ahvâli-ş Şahsiyye Kanunu, (<https://www.aliftaa.jo/ShowContent.aspx?Id=205#.Y7QJMKShkwA>); Fas Müdevvenetü'l Usrâ <https://justice.gov.ma/procedures-judiciaires-category/%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%B6%D8%A7%D8%A1-%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AF%D9%86%D9%8A/>

Yaman, Ahmet. "Mâkasid ve İctihad," *İslam Hukuk Felsefesi Araştırmalar*, Konya: 2002.

Yiğitoğlu, Merve, İslam Aile Hukuku Açısından Mal Rejimi Sözleşmeleri, Kitâbî Yayınları, İstanbul: 2024.

Zeydan, Abdülkerim. "*el- Mufasssal fî ahkâmi'l-mer'e ve'l-beytü'l-müslim fi's-şeriatî'l-İslâmiyye*", Cilt 11 Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.

Zuhaylî, Muhammed. "Amelü'l Meret'i Hârice'l Beyt'i ve Eseruhu fi'l Hilâfâtî'z- Zevciyyeti," *Mecelle-tü'l Mecmau'l Fıkhi'l İslâmî ed-Duvelî*, İhtilâfâtü-z Zevc ve Zevceti'l Muvazzafati, 1/16 (2007), 329-384.